

Voedsel-
soevereiniteit
Een agenda voor de toekomst

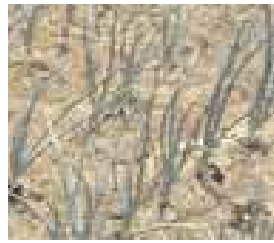
Door het recht op voedselsoevereiniteit als referentiekader te hanteren, kan België een actieve en nuttige bijdrage leveren aan het bereiken van de Millenniumdoelstelling, die het aantal ondervoede personen in de wereld in 2015 met de helft wil verminderen. **De huidige voedselcrisis is zonder voorgaande.** Het probleem is des te nijpender aangezien het aantal personen dat gevoed moet worden in 2050 zal zijn opgelopen tot 9 miljard. Ondanks een voortdurende toename van de wereldwijde landbouwproductie en van de internationale handel in voedselproducten, gaan de landen in het Zuiden gebukt onder het voedseltekort. De ineensstorting van de landbouwprijzen over de afgelopen dertig jaar en de grote volatiliteit van de prijzen van grondstoffen, heeft de boeren in de ontwikkelingslanden, die de meerderheid van de actieve bevolking uitmaken in de armoede gestort. Vandaag de dag is de benarde situatie van de allerarmsten, met inbegrip van vele landbouwers in het Zuiden, nog verder verslechterd door de forse prijsschommelingen. Het probleem van het voedseltekort verergert. Paradoxaal genoeg zijn de eerste slachtoffers van de hongersnood juist diegenen die de wereld voedsel verschaffen.

Deze situatie is geen ongelukkig toeval. Ze is het directe resultaat van het gevoerde beleid van de internationale instanties (in het bijzonder de WTO, het IMF en de Wereldbank) die de afgelopen twintig jaar aan de handel een centrale rol hebben toebedeeld. Onder het motto van de noodzakelijke liberalisering van de landbouwmarkten werden instrumenten van het landbouwbeleid uitgehold, marktregulering ontmanteld, exportgerichte productie ondersteund en lokale voedselproductie verwaarloosd en de duurzaamheid van landbouwmodellen werd ondergeschikt aan hun competitiviteit op internationale markten. Door de uiterst oneerlijke verdeling van de rijkdom en van de productiviteitswinsten in de wereld, beschikken vele ontwikkelingslanden niet over dezelfde wapens en zijn ze onder de huidige omstandigheden niet in staat hun bevolking het recht op voedsel te garanderen.

Het is hoog tijd om toe te geven dat **de landbouw geen economische sector is « als de anderen », die alleen door de markt kan worden gereguleerd.** Het landbouwbeleid oefent een zeer grote en globale directe invloed uit: het mag dan ook niet enkel vanuit het oogpunt van de voedselproductie worden bekeken, maar het moet ook rekening houden met de gevolgen op het gebied van de voedselzekerheid, de armoedebestrijding, de economische groei, de tewerkstelling van een zo groot mogelijk aantal mensen, de rechtvaardige toegang tot de productiemiddelen, de sociale rechtvaardigheid, de invloed op het milieu en op het klimaat.

Uitgaande van de huidige logica van vrije handel, is het zeer goed mogelijk een ander kader te creëren, door zich te baseren op het recht op voedselsoevereiniteit. Dit concept wordt gedefinieerd als het recht van volkeren op een gezonde voeding, aangepast aan de lokale culturen, geproduceerd op basis van duurzame en milieuvriendelijke methodes, alsook het recht om eigen landbouw- en voedingssystemen te definiëren, zonder dat deze schade berokkenen aan andere volkeren. Het concept impliceert dat er voorrang wordt verleend aan lokale en regionale voedselproductie, gebaseerd op gediversifieerde en agro-ecologische productiesystemen. Familiale landbouw en boerenlandbouw vormen de kern van deze visie op het landbouwbeleid, een visie die aan de ene kant de boeren de middelen wil verschaffen om hun activiteiten te blijven ontplooiën dankzij een lonende vergoeding van hun werk, en die aan de andere kant antwoorden biedt aan de verwachtingen van de bevolking zoals de toegang tot een gezonde en duurzame voeding aan de stedelijke consumenten. Wat dit betreft impliceert het recht op voedselsoevereiniteit dat de staten hun eigen verantwoordelijkheid op het gebied van de landbouw terug opnemen, en dat ze de nodige middelen hebben om ook concreet te kunnen ingrijpen op hun eigen markt.

Het feit dat België maar een klein land is, heeft tot voordeel dat het aanmoedigen van bepaalde initiatieven niet meteen gepaard gaat met de achterdocht of afwijzing van andere landen. Het Belgische EU-voorzitterschap in 2010 vormt een uitstekende opportuniteit om de familiale landbouw en boerenlandbouw een plaatsje te geven binnen het Europese beleid. Op nationaal vlak hebben de Belgische parlementsleden belangrijke data op hun agenda staan met betrekking tot samenwerking, energie- en handelsbeleid... Al deze debatten vormen een ideale en niet te missen gelegenheid om vooruitgang te boeken met betrekking tot het recht op voedselsoevereiniteit.

INHOUDSOPGAVE

1	VANWAAR KOMT DE HUIDIGE VOEDSELKRISIS?	7
1.1	Landbouwprijzen onder druk	9
1.2	Armoede als gevolg van een onevenwichtig verdeelde landbouwproductie	9
1.3	De landbouw, een sector die te lang verwaarloosd is	9
1.4	De beperkingen van de afhankelijkheid van wereldmarkten	10
1.5	Te hoge of te lage prijzen	10
	Deskundige aan het woord	
	Olivier De Schutter, speciaal rapporteur van de Verenigde Naties voor het Recht op voedsel	11
2	HET LANDBOUWBELEID: VAN UITZONDERLIJK BELANG	13
2.1	Om de voedselzekerheid te garanderen	14
2.2	Om arbeid en een waardig inkomen te garanderen aan een meerderheid van de bevolking	15
2.3	Om de situatie van de vrouw te verbeteren	16
2.4	Om een waardig inkomen te garanderen, factor voor groei en stabiliteit	16
2.5	Ten behoeve van de sociale rechtvaardigheid en de ontwikkeling van de plaatselijke economie	18
2.6	Ten behoeve van de integratie van het milieubeheer en van de klimatologische uitdagingen	18
2.7	Indirecte effecten op het gebied van sociaal welzijn, technologie, cultuur en migratie	20
	Deskundigen aan het woord	
	Paulo en Clairten Balen, Braziliaanse landbouwers	23
3	DE MISLUKKING VAN EEN AGRO-EXPORTMODEL	23
3.1	Standpunt van de WTO: vrijhandel als oplossing voor armoedebestrijding	24
3.2	De globale verlaging van de landbouwsteun	25
3.3	Het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid op zoek naar legitimiteit	25
3.4	De Economische Partnerschapsakkoorden (EPA's): steeds meer vrijhandel	26
3.5	De landen van het Zuiden laten hun stem horen	27
	Deskundige aan het woord	
	Ndiogou Fall, Senegalese landbouwer en voorzitter van ROPPA, pleit voor de plaatselijke verwerking van millet.	31

4	DE VOEDSELSOEVEREINITEIT ALS DUURZAAM ALTERNATIEF BELEID	33
4.1	Een duurzaam en solidair landbouw- en handelsbeleid	35
4.2	Een soevereiniteit die de voedselzekerheid verhoogt	35
4.3	De duurzame familiale landbouw als interventiekader	36
4.4	Lonende landbouwprizen om te kunnen overleven	36
4.5	Toegang tot productiemiddelen ten behoeve van een autonome productie	36
4.6	Een duurzame landbouw en een verantwoordelijke consumptie	37
4.7	Boerenorganisaties als actoren van hun eigen ontwikkeling	37
4.8	Het betrekken van alle actoren van de voedselketen (consumenten, milieu)	38
	Deskundige aan het woord	
	Malinese boer Ibrahim Coulibaly, lid van het Uitvoerend Comité van het Netwerk van Boerenorganisaties en Landbouwproducenten van West-Afrika	39
	Deskundige aan het woord	
	De familie Siguizani heeft niet alles op één kaart gezet!	41
5	VOORSTELLEN TER ONDERSTEUNING VAN DE VOEDSELSOEVEREINITEIT	43
5.1	De hoofdlijnen van een beleid	44
5.2	De « ontmoetingen » van de voedselsoevereiniteit	45
	Het beleid op het gebied van ontwikkelingssamenwerking	45
	Het handelsbeleid	46
	Het landbouwbeleid	46
	Het energie- en klimaatbeleid	46
	Electorale ontmoetingen	47
	2010, een Belgisch voorzitterschap	47
	WAT IS UW VISIE OP DE FAMILIALE LANDBOUW EN OP VOEDSELSOEVEREINITEIT?	
	GOED OF FOUT	48
	GLOSSARIUM	51
	ACRONIEMEN	52
	VOOR MEER INFORMATIE	52

I | VANWAAR KOMT DE HUIDIGE VOEDSELKRISIS?

Egypte, Mauritanië, Mexico, Marokko, Bolivia, Pakistan, Indonesië... Sinds 2007 heeft de voedselcrisis haar intrede gedaan in de steden van staten die we normaal gesproken niet bij de minst ontwikkelde landen rekenen. Chronische hongersnood haalt plotseling de koppen van de internationale pers. Hierdoor worden we met de neus op de harde realiteit gedrukt, de realiteit van bijna één miljard mensen die vrijwel dagelijks honger lijden. Acht op de tien zijn boeren, die vanwege de daling in de waarde van landbouwproducten zijn verpauperd, of die gedwongen werden het platteland te verlaten voor de stad. De huidige voedselcrisis raakt echter heel de bevolking. De wereldmarktprijs van landbouwproducten was in april 2008 in één jaar gemiddeld met 54% toegenomen¹. Producten als graan en plantaardige olie kenden zelfs een prijsstijging van respectievelijk 94% en 98%, met nieuwe recordprijzen die we de afgelopen tien jaren niet meer hebben gezien. De laatste maanden duiken de prijzen van bepaalde producten naar beneden, wat de vrees voor zeer volatiele landbouwmarkten bevestigt. Vooral de armste mensen die 60 tot 80% van hun budget aan voedingsmiddelen besteden, hebben zwaar te lijden onder deze drastische prijsstijgingen. Niet omdat er niet genoeg voedsel voorhanden is, maar omdat ze het niet meer kunnen betalen.

Verontrustende cijfers

3 miljard mensen moeten rondkomen met minder dan 2 euro per dag;

Onder hen lijden 2 miljard mensen aan ondervoeding;

Meer dan 9 miljoen mensen sterven ieder jaar van de honger (bijna de hele Belgische bevolking)

Het aantal mensen dat honger lijdt is van 827 miljoen in 1996, gestegen naar 963 miljoen in het jaar 2008.

De Millenniumdoelstelling 1 wil de honger met de helft verminderen tegen 2015.

Dit getal zou kunnen oplopen tot 1,2 miljard in 2025². 75% van deze mensen leeft op het platteland, in een situatie van « extreme armoede ». In 2050 zal de wereldbevolking zijn opgelopen tot 9 miljard mensen die gevoed moeten worden.

Men schat dat de klimaatverandering in 2080 zal leiden tot een verlaging van de graanproductie van 5% in de ontwikkelingslanden (-20% in Zuid-Azië).

¹ FAO-index

² Bron: Het International Fund for Agricultural Development (IFAD), agentschap van de VN

³ Actieve en niet-actieve landbouwbevolking

1.1 Landbouwprijzen onder druk

De drastische prijsstijging van landbouwproducten volgt op een lange periode van waardeverlies. Vandaag liggen de kaarten echter totaal anders:

- **Een stijgende vraag naar voedsel:** de opkomende economieën hebben meer voedselproducten nodig. Een voorbeeld is de groeiende vleesconsumptie in China en India, wat meer granen vereist om de dieren te voeden;
- **Biobrandstoffen** creëren nieuwe marktmogelijkheden, die rendabeler zijn dan de voedselproductie voor de (arme) lokale bevolking;
- **De stijging van de olieprijs**, en meer in het algemeen het gebrek aan natuurlijke hulpbronnen, oefent druk uit op de productiekosten;
- **De klimaatveranderingen** hebben een impact op de oogst: zo heeft de verschrikkelijke droogte in Australië, de grote tarweproducent, een productievermindering veroorzaakt van 60%. De wereldvoorraden waren de laatste 25 jaar nog nooit zo klein;
- **De internationale financiële crisis** heeft ervoor gezorgd dat speculanten landbouwproducten met een hernieuwde interesse bekijken; deze laatste zijn momenteel onder invloed van groeiende speculatie en onzekerheden.

1.2 Armoede als gevolg van een onevenwichtig verdeelde landbouwproductie

Ondanks de enorme productiviteitswinsten van de landbouw, zowel in het Noorden als binnen de grote opkomende economieën, is de verdeling van deze rijkdommen te onevenwichtig om te kunnen voorzien in de levensbehoeften van iedereen. De toegang tot hulpbronnen die nodig zijn voor een verhoging van de productie, zoals grond, energie, water, kennis, economische informatie en technologie, zijn ongelijk verdeeld. De totale landbouwbevolking, die 41% uitmaakt van de totale wereldbevolking³, heeft grote moeite voldoende inkomsten te genereren om in de eigen voedselbehoefte te kunnen voorzien. Velen van hen worden noodgedwongen landarbeider of migreren naar de stad. Anderhalf miljard mensen wonen in sloppenwijken, met onvoldoende inkomsten om een menswaardig bestaan te kunnen leiden.

UITDAGING

De bescherming van het recht op voedsel vereist een geïntegreerde aanpak van het landbouw- en voedselbeleid.

1.3 De landbouw, een sector die te lang verwaarloosd is

De afgelopen 40 jaar werden de overheidsgelden voor de internationale ontwikkelingssamenwerking, en de budgetten en investeringen ten behoeve van de landbouwsector in ontwikkelingslanden, voortdurend teruggeschroefd. In de jaren '60 en '70 stond de industriële ontwikkeling hoog in het vaandel, terwijl door de structurele aanpassingsprogramma's in de jaren '80 landbouwuitgaven moesten teruggeschroefd worden. De ondersteuning ten behoeve van het landbouwkundig onderzoek voor en de ontwikkeling van duurzame landbouwmodellen is volstrekt ontoereikend.

Ondanks het feit dat een grote meerderheid van hun bevolking van de landbouw leeft, zijn de armste landen netto-importeurs van voedsel. De stijging van de landbouwproductie heeft niet op een evenwichtige manier kunnen voldoen aan de groeiende vraag in de wereld. In het licht van nieuwe uitdagingen, zoals de klimaatverandering, de energiecrisis of het tekort aan natuurlijke hulpbronnen, is het van cruciaal belang duurzame productiewijzen te ontwikkelen.

UITDAGING

Investeren in de landbouw ten behoeve van een duurzame landbouw.

1.4 De beperkingen van de afhankelijkheid van wereldmarkten

Sinds de jaren '80, in navolging van de adviezen die werden opgelegd in naam van de economische efficiëntie, hebben vele producenten zich gespecialiseerd in bepaalde exportproducten zoals koffie, cacao of groenten in tegen seizoenen. De prijzen van landbouwproducten zijn echter enorm gekelderd: rekening houdend met de inflatie lag de prijsdaling voor basisproducten zoals suiker, katoen, koffie of cacao, in de periode van 1980 tot 2005 tussen 69 en 78%. Door deze waardevermindering konden de verhoopte inkomsten niet worden behaald. Bovendien is de recente prijsstijging op de internationale markt niet ten goede gekomen aan de kleine producenten in het Zuiden. Ze zijn zo arm dat ze onvoldoende produceren om in hun eigen voedselbehoefte te voorzien, en kunnen onmogelijk opboksen tegen de verhoogde productiekosten.

De consumenten, of ze nu op het platteland of in de stad leven, zijn de eerste slachtoffers van de afhankelijkheid van deze hoge en uiterst volatiele prijzen op de landbouwmarkten in de wereld. De hierboven aangehaalde specialisatie in bepaalde exportproducten ging bovendien gepaard met een ontmanteling van het landbouwbeleid en de bijhorende instrumenten voor het reguleren van de markten, door de overheden van verschillende landen. Zij hebben investeringen onttrokken aan de voedselvoorraden, waardoor deze de afgelopen zes jaar met bijna de helft zijn verminderd en hun laagste niveau hebben bereikt sinds meer dan dertig jaar.

UITDAGING

Weerstand bieden aan de verhoogde volatiliteit van de markten

1.5 Te hoge of te lage prijzen

Wanneer de prijzen te laag zijn, betekent dit dat honderden miljoenen kleine landbouwproducenten te arm zijn om in hun eigen voedselbehoefte te kunnen voorzien. Bij te hoge prijzen, zijn het de honderden miljoenen consumenten, arme kopers, die op hun beurt honger lijden, en dit geldt in de eerste plaats voor arme boeren, werklozen en onderbetaalde werknemers. De huidige prijsvolatiliteit volgt op een zeer sterke daling van de prijzen over de afgelopen dertig jaar. Het feit dat die prijzen momenteel hoger liggen, levert niet « niets dan voordelen » op voor de producenten, aangezien de prijs van de productiebehoeften ook is gestegen.

De producenten van het Zuiden kunnen enkel van deze prijsstijging profiteren, op voorwaarde dat ze lang genoeg aanhoudt, dat de prijzen voldoende stabiel zijn, en dat alle vereiste voorwaarden aanwezig zijn voor het voeren van een sterk landbouw- en voedselbeleid.

UITDAGING

De prijzen stabiliseren om de toegang tot voedsel te kunnen garanderen voor een zo groot mogelijk aantal mensen

WAT MEN DIENT TE ONTHOUDEN :

De internationale markten hebben nog geen oplossing gevonden voor de voedselcrisis. Te lage prijzen leiden tot een verarming van de producenten in het Zuiden. Te hoge prijzen leiden tot hongersnood bij mensen die al in een precaire situatie leven, vooral landbouwers.

De toename van internationale handel is geen garantie voor de voedselzekerheid in de wereld. Overheden moeten in staat zijn het recht op voedsel te beschermen voor hun eigen inwoners, zonder dat hiermee schade wordt berokkend aan andere landen.

Om tegemoet te komen aan de uitdaging om 9 miljard mensen te voeden in 2050, dient er in de zuidelijke landen een « **positieve ontwikkelingsdynamiek** » te worden gecreëerd. Hiervoor dient men te beseffen dat landbouw niet op één lijn kan worden geplaatst met andere domeinen, dat deze sector een speciale behandeling verdient; een behandeling op basis van specifieke lokale en internationale beleidsregels ter begunstiging van de landbouw en de handel.

DESKUNDIGE AAN HET WOORD

Olivier De Schutter, speciaal rapporteur van de Verenigde Naties voor het Recht op voedsel

België, een ideale catalysator voor verandering

België speelt een redelijk neutrale rol en heeft proportioneel gezien weinig belang bij de agro-industrie, in vergelijking tot de grote Europese landen. Deze visie lijkt misschien enigszins ongepast als uitgangspunt voor het verdedigen van modellen voor duurzame landbouw of voor voedselsoevereiniteit, maar dit lage profiel is vanuit strategisch oogpunt juist een belangrijke troef in het kader van beleidshervormingen. De kleine omvang van België levert namelijk het voordeel dat het aanmoedigen van bepaalde initiatieven niet meteen gepaard gaat met achterdocht of afwijzing van andere landen. Zo heeft Olivier De Schutter, speciaal rapporteur van de Verenigde Naties voor het Recht op voedsel, tijdens een kamerdebat in juni 2008 een voorstel neergelegd dat hij rond vier punten samenvat:

- > Doelstelling 10% in 2010**
Volgens O. De Schutter gaat het recent ingediende voorstel van de minister van Ontwikkelingssamenwerking in de goede richting. België dient haar Europese partners aan te moedigen om de overheidsbudgetten ten behoeve van de landbouwontwikkeling te verhogen.
- > Voedselreserves**
België moet een debat forceren rond de herbevoorrading op regionaal of internationaal vlak. Ondanks het feit dat de voedselreserves hun laagste niveau in 25 jaar hebben bereikt, is er geen enkel initiatief genomen om een dossier voor te bereiden dat met een dergelijk scenario rekening houdt.
- > Nationaal debat**
Het federale parlement is in staat de grote spelers binnen de agroalimentaire industrie bijeen te brengen in een debat zonder taboes over – enerzijds - het recht op een adequate voeding en – anderzijds - over de ontwikkeling van good practices ten gunste van de kleine boeren, rekening houdend met hun kwetsbaarheid. Dankzij het creëren van een serene sfeer rond dit onderwerp, kan er een waardevolle informatiebron worden gevormd voor regionale en internationale debatten.
- > Opgepast met biobrandstoffen**
Het is hoog tijd om af te stappen van de huidige doelstellingen van de Europese Unie rond het gebruik van biobrandstoffen voor transport, vertelt O. De Schutter. Het huidige beleid is niet realistisch en werkt contraproductief. Het is onzinnig brandstoffen te produceren, zoals het geval is in Colombia, Maleisië of in Indonesië, op basis van voedingsmiddelen die op een beperkt landbouwareaal moeten groeien. Deze doelstelling houdt bovendien geen rekening met de hoogdringendheid betreffende de uitdagingen van de klimaatverandering.

2

**HET LANDBOUWBELEID:
VAN UITZONDERLIJK BELANG**

De landbouwsector speelt een essentiële rol in de ontwikkeling van de economie en in de bestrijding van de armoede. Dit betekent niet dat een bloeiende landbouw alleen volstaat, maar het stimuleren van de landbouw is wel van essentieel belang. De westerse landen hebben er goed aan gedaan hun landbouw sinds de jaren zestig te beschermen. Bepaalde ontwikkelingslanden zoals India of Vietnam zijn er op dezelfde manier in geslaagd hun nationale productie te verhogen in het voordeel van de meerderheid van hun bevolking. Ze bevinden zich vaak in een betere positie dan de meerderheid van de minst ontwikkelde landen. Voedselzekerheid, landbouwproductie, tewerkstelling op het platteland, rechtvaardige toegang tot landbouwgronden en tot natuurlijke hulpbronnen, beheersing van de gepaste technologieën, sociale overwegingen, milieu, op grond van al deze belangen verdient duurzame landbouw een specifieke plaats binnen het politieke debat en binnen de programma's voor ontwikkelingssamenwerking.

Een investering in de landbouw die zich concentreert op de kleine producenten, zal de inkomsten van de armen twee tot vier keer meer doen toenemen dan een groei in elke andere sector.

2.1 Om de voedselzekerheid te garanderen

De honger in de wereld is geen onvermijdelijk gevolg van oorlogen of slechte klimatologische omstandigheden; het probleem is in de eerste plaats te wijten aan armoede. De eerste vereiste is dan ook voedselzekerheid. Om zich te kunnen ontwikkelen, is het voor een land net als voor een individu allereerst noodzakelijk dat het zijn honger kan stillen en dat het kan vertrouwen op zijn eigen voedselvoorziening, alvorens zich aan iets anders te kunnen wijden. Ieder individu moet toegang hebben tot voedingsmiddelen, hetzij via de eigen productie, hetzij met behulp van de nodige financiële middelen waarmee voedsel kan worden aangeschaft op een goed bevoorradete markt.

Tegenwoordig weet men dat de voedselzekerheid niet enkel kan worden gebaseerd op de groei van internationale handel. Ondanks een sterke groei van de landbouwproductie en van de handel in landbouwproducten, ondanks herhaaldelijke internationale beloften om de honger in de wereld te verminderen, is het aantal mensen dat honger lijdt aan het stijgen. De situatie is het meest verontrustend in Sub-Sahara Afrika, waar een op de drie inwoners over onvoldoende voedsel beschikt.⁴ Zelfs nu het thema voedselzekerheid een essentiële rol speelt, is dit niet voldoende om te kunnen voorzien in de behoeften van de bevolking.

DE UITDAGING

De toename van de internationale handel op basis van een agro-exportmodel heeft geen oplossing kunnen bieden voor het probleem van de voedselzekerheid, een probleem dat nog zal toenemen door de stijgende wereldbevolking.

DE OPLOSSING

Het opstellen van landbouwbeleidsmaatregelen waardoor de plaatselijke productie kan worden vergroot en waardoor er gezorgd kan worden dat deze producten beschikbaar zijn op de plaatselijke markten.

⁴ Bron FAO - *The State of Food Insecurity in the World 2006*.
<http://www.fao.org/docrep/011/i0291e/i0291e00.htm>

2.2 Om tewerkstelling en een waardig inkomen te garanderen aan een meerderheid van de bevolking

Ondanks het feit dat vele armen vanwege de honger het platteland hebben verlaten en naar de stedelijke zones zijn getrokken, maakt de landbouwbevolking nog altijd 43% van de actieve wereldbevolking uit. Twee derde van hen werkt uitsluitend met handgereedschappen. En al hebben velen tegenwoordig toegang tot gekweekt zaad, pesticiden en minerale meststoffen, die onder bepaalde omstandigheden voor een verhoogd rendement zorgen, 500 miljoen boeren - ofwel ongeveer 40% van de landbouwbevolking – hebben geen toegang tot die middelen.

Binnen de huidige concurrentiestrijd zijn de wapens ongelijk verdeeld, met aan de ene kant een half miljard landbouwers die het equivalent van 1 ton graanproducten per landbouwer per jaar produceren, en aan de andere kant de rijkere landen, die in staat zijn een productie van 2000 ton per werkracht te bereiken. Bovendien wordt 40% van de boeren landarbeider. Het informele karakter van deze groep arbeiders maakt dat ze zich in een kwetsbare positie bevinden, waarbij vaak geen rechtsbescherming is voorzien door de werkgever.

Omdat het landbouwbeleid vooral gericht is op productiviteit en industriële vooruitgang, heeft de internationale logica van lage prijzen voor een concentratie van landbouwactiviteiten in grote ondernemingen gezorgd, zoals in de Verenigde Staten en, in mindere mate, in Europa. Massieve investeringen en lage lonen hebben tevens de modernisering mogelijk gemaakt van grote ondernemingen in bepaalde landen zoals Brazilië, Argentinië, Zuid-Afrika of Maleisië. Toch is het overgrote deel van de landbouwbevolking tewerkgesteld in de familiale landbouw: in de meeste Afrikaanse landen levert deze sector een bijdrage van 30 tot 50% aan het BNP.

DE UITDAGING

De keuzes die men maakt op het gebied van het landbouwbeleid hebben een aanzienlijke impact op tewerkstelling, de inkomsten en het maatschappelijke stelsel. Een handelsbeleid dat zich baseert op concurrentie, bevoordeelt de grote ondernemingen en gaat ten koste van de tewerkstelling van een zo groot mogelijk aantal mensen.

DE OPLOSSING

Een voluntaristisch landbouwbeleid dat voorrang geeft aan tewerkstelling en inkomsten ten voordele van de groei en de armoedebestrijding.

Landbouw: vitale sector

53% van de wereldbevolking leeft nog op het platteland;
De actieve landbouwbevolking maakt 43% uit van de actieve wereldbevolking;
De familiale landbouw levert een bijdrage van 30 tot 50% aan het BNP van de landen in Afrika.

⁵ Bron: S. Desgain, O. Zé (dir.), *Nourrir la planète*, Ed. Luc Pire, 2008.

2.3 Om de situatie van de vrouw te verbeteren

Vrouwen spelen in vele landen een essentiële rol in de landbouwproductie: zaaien, onkruid wieden, oogsten, veeteelt, transport van water, het laten grazen van vee, ... De vrouwen zijn over het algemeen verantwoordelijk voor de familiale voedselproductie en houden zich bezig met de teelt van voedingsgewassen en vee. De mannen houden zich meer bezig met de gewassen voor de markt en met de exportproductie, maar ook hier helpen vrouwen steeds vaker mee met het zaaien, onkruid wieden, verspreiden van meststoffen en pesticiden of met het oogsten van de gewassen. Er is sprake van een feminisering van de landbouw in de ruime zin van het woord. Vrouwen zijn de eerste slachtoffers van de landbouwcrisis, en profiteren als laatste van de voordelen van de economische groei en ontwikkeling, aangezien het landbouwbeleid over het algemeen geen rekening houdt met de genderdimensie. Het is voor vrouwen moeilijker dan voor mannen om toegang te krijgen tot de hulpbronnen (grond, krediet, productiemiddelen voor de landbouw, technologieën...), die tot een verhoging van hun productiecapaciteit kunnen leiden.

DE UITDAGING

Het landbouwbeleid houdt onvoldoende rekening met de feminisering van de landbouw en de toegenomen kwetsbaarheid van de vrouwen. Vrouwen bevinden zich in de meest kwetsbare positie en zijn, samen met hun kinderen, de eerste slachtoffers van armoede en hongersnood.

DE OPLOSSING

Landbouwbeleidsmaatregelen nemen die zijn toegespitst op de behoeften van vrouwen en op de essentiële rol die zij spelen in het slagen van een strategie voor plaatselijke ontwikkeling.

2.4 Om een waardig inkomen te garanderen, factor voor groei en stabiliteit

Het landbouwbeleid is nauw verbonden met het handelsbeleid. Maatregelen rond het openstellen of beschermen van grenzen zijn bepalend voor het vastleggen van de interne landbouwprijzen. Die prijzen moeten gekoppeld zijn aan de productiekosten, zodat de inkomsten van de producenten gegarandeerd zijn en ze zich verder kunnen ontwikkelen. Vrijhandel impliceert echter dat de prijzen op de wereldmarkt als norm worden gehanteerd voor de binnenlandse markten, wat niet zonder gevolgen is voor de kleine producenten.

- **De relatie tussen prijs en productiekost:** het overgrote deel van de landbouwproducten wordt verbruikt in het land van productie. De internationale handel vertegenwoordigt nauwelijks 10% van de productie en van het verbruik in de wereld. Toch wordt binnen de logica van vrijhandel overal één geuniformiseerde internationale prijs opgelegd, voor goederen die aan verschillende kostprijzen worden geproduceerd en die op verschillende streekgebonden behoeften zijn gericht. Elk binnenlands beleid dat invloed uitoefent op de prijzen wordt beschouwd als een vervalsing van de markt. Deze logica houdt geen rekening met de productierealiteit waar de meerderheid van producenten mee moeten leven: volatiele prijzen die veelal te laag zijn, gaan duidelijk ten koste van de lokale producties van familiale landbouw, ondanks het feit dat deze de meerderheid vormen. In werkelijkheid heeft enkel een zeer klein deel van de industriële landbouwproducenten baat bij het gehanteerde beleid.
- **De toegang van lokale producenten tot hun eigen markt:** de handelsakkoorden werken concurrentie in de hand tussen exportproducten en producten die bestemd zijn voor de binnenlandse markt. De internationale handelsakkoorden maken het voor het Zuiden bijzonder moeilijk hun markt te beschermen tegen vrije concurrentie, maar tolereren wel dat de rijkere landen dumpingpraktijken hanteren; door hun producenten te ondersteunen met subsidies stellen ze hen in staat producten

onder de kostprijs te verkopen. Hiermee worden de lokale producenten de toegang tot hun eigen markt ontzegd, aangezien ze niet kunnen concurreren met de geïmporteerde laaggeprijsde producten.

- **De productiekeuzes:** deze logica van de « laagste prijsbieding » bevordert die productietypen die de minste productiekosten met zich meebrengen en ondersteunt de ontwikkeling van monoculturen die ten koste gaan van sociale- en milieudoelstellingen. Het merendeel van de grote producenten streeft ernaar forse besparingen te realiseren en te profiteren van een comparatief voordeel, bijvoorbeeld in relatie tot hun geografische ligging. Dit geldt voor de productie van koffie, katoen, rijst, ... Bepaalde landen (zoals Thailand en Vietnam) zijn zelfs agro-exporteurs geworden, waarmee ze weliswaar tegemoet komen aan de logica van lage prijzen, maar geen rekening houden met de behoeften van hun eigen bevolking. De sterke volatiliteit van de marktprijzen brengt deze economieën overigens in een zeer kwetsbare positie.
- **De toegang tot voedsel voor iedereen:** de prijsstijging heeft gevolgen voor de nettoconsumenten van landbouwproducten. Dit geldt niet alleen voor de stedelijke consumenten, maar ook voor een groot aantal arme landbouwers, die onvoldoende produceren om in hun eigen voedselbehoefte te kunnen voorzien. Deze prijsstijging heeft een grote impact op miljoenen mannen en vrouwen die onder de armoedegrens vallen en honger lijden. Zonder de middelen die voorzien in voldoende voedselvoorraden, zijn zij volledig afhankelijk van internationale hulp. De agrovoedingsindustrie heeft deze prijsstijging in grote mate verhaald op de consument. Een aantal van deze bedrijven heeft zelfs op de prijsstijgingen gespeculeerd. Daarnaast leert de ervaring ons ook dat in het geval van een prijsdaling deze ondernemingen terughoudend zijn om de eindconsumenten van deze daling te laten profiteren. Een stabilisering van de prijzen dient dus voordelen op te leveren zowel voor de consumenten als voor de producenten.

DE UITDAGING

Het landbouwbeleid oefent een belangrijke rechtstreekse invloed uit op het niveau van de inkomsten en op de stabiliteit van de economieën. Het ontwikkelen van producties ten gunste van de export biedt geen oplossing voor het voedselprobleem.

DE OPLOSSING

Landbouwbeleidsmaatregelen nemen die zich in eerste instantie concentreren op het levensonderhoud en de ontwikkeling van de lokale bevolking, door hen toegang te verschaffen tot hun eigen binnenlandse markt, alvorens de mogelijkheid van export te overwegen.

2.5 Ten behoeve van de sociale rechtvaardigheid en de ontwikkeling van de plaatselijke economie

Om ervoor te zorgen dat de landbouwers meer en beter produceren, met hogere inkomsten, moeten ze de toegang hebben tot productiemiddelen (grond, water, kredieten) en tot productiebenodigheden (zaaigoed, mest), maar ook tot veevoeder, werktuigen, technologieën, landelijke infrastructuur... De toegang tot al deze middelen is rechtstreeks afhankelijk van de keuzes die men maakt op het gebied van het landbouwbeleid.

De rechtvaardige toegang tot landbouwgrond is essentieel voor de ontwikkeling van de lokale economie en voor de bestrijding van de armoede: de toegang tot de nodige kredieten is hier bijvoorbeeld nauw mee verbonden. Daarnaast bevordert een rechtvaardige toegang de politieke en sociale stabiliteit. Desondanks bevordert de vrijhandel de concentratie van de landbouw op grote exploitaties. De kleine landbouwers zijn genoodzaakt hun gronden op te geven, wegens een gebrek aan eigendomsrechten of omwille van onvoldoende inkomsten. Een groot aantal landen heeft voluntaristische beleidsmaatregelen opgesteld voor landhervormingen die gericht zijn op een herverdeling van de gronden. Maar de programma's voor de herverdeling van gronden door de markt zijn er niet in geslaagd de onrechtvaardigheden te herstellen en de grote landeigenaren van hun dominerende positie te beroven.

Volgens dezelfde logica heeft de privatisering van het zaaigoed - via het onderzoek, de octrooien en de intellectuele eigendomsrechten - de boeren in een afhankelijke positie geplaatst ten opzichte van de agrovoedingsindustrie. Bovendien zijn ze genoodzaakt geld uit te geven voor het gebruik van een gemeenschappelijk goed dat essentieel is voor de uitvoering van hun activiteit. De voorkeurspositie die exportgewassen innemen, gaat ten koste van de traditionele en lokale kennis.

DE UITDAGING

Landbouw is een onmisbaar instrument voor ontwikkeling. De intensieve landbouw wordt echter gekenmerkt door grote ongelijkheid op het gebied van toegang tot de productiemiddelen en plaatst de meerderheid van de bevolking in een afhankelijke positie.

DE OPLOSSING

Het landbouwbeleid mag niet alleen vanuit het oogpunt van de voedselproductie bekeken worden, maar moet rekening houden met sociale rechtvaardigheid en de ontwikkeling van een zo groot mogelijk aantal mensen.

2.6 Ten behoeve van de integratie van het milieubeheer en van de klimatologische uitdagingen

De relatie tussen de landbouw en het milieu ligt voor de hand, zowel in het licht van de exploitatie van natuurlijke hulpbronnen - de gronden, het water, het zaaigoed, de bossen - als in het beheer van deze bronnen. De keuzes die men maakt op het gebied van het landbouwbeleid hebben dan ook een aanzienlijke impact op het milieu en op het klimaat. De toegenomen concurrentie op de landbouwmarkten heeft een groot aantal exploitanten aangezet tot initiatieven die nadelig zijn voor het milieu en een schadelijke bijdrage leveren aan de opwarming van de aarde:

- Een intensieve specialisatie en exploitatie die leiden tot een verarming van de bodem en een afname van de biodiversiteit;

- Het streven naar een grotere productiviteit, door de massale inzet van meststoffen die tot een vervuiling van de bodem, de lucht en water leiden (fosfaat, nitraat, pesticiden);
- De uitbreiding van de landbouwgronden met behulp van massale ontbossing ten behoeve van producties met een hoog rendement (biobrandstoffen, soja voor het vee,...), met als gevolg een afname van de koolstofputten;
- De toename van de handel in landbouwgoederen, zorgt voor toegenomen transport, dat bijdraagt aan de uitstoot van broeikasgassen;
- De ontwikkeling en de organisatie van industriële exploitaties die leiden tot een concentratie van mestoverschotten, met een toenemende uitstoot van methaan en CO₂, de belangrijkste broeikasgassen (BKG's);
- Het beheer en onderhoud van landelijke gebieden die vanwege een gebrek aan actieve landbouwers verlaten zijn.

Een nieuwe groene revolutie: een inadequate oplossing

Het streven naar maximale productiviteit en het octrooieren van levende organismen vormen de voornaamste elementen van de handelsstrategie van multinationals in de agrovoedingssector. Op basis hiervan wordt de ontwikkeling van nieuwe zaden - met inbegrip van GGO's – gepresenteerd als de aangewezen oplossing voor de voedselcrisis.

Er is hier echter sprake van een foute analyse: een dergelijke commerciële visie op landbouw zal leiden tot een grotere afhankelijkheid van de producenten ten opzichte van de leveranciers en de productiebehoeften (energie, mest, zaaigoed). Deze benadering houdt volstrekt geen rekening met de lokale kennis en met de bestaande agro-ecologische alternatieven, die veel beter aansluiten op de wens voor een beter milieu en positievere gevolgen hebben op sociaal en economisch gebied.

Gevaar voor het milieu: wetenschappelijk bestaat nog altijd onzekerheid over de potentiële nadelige gevolgen van GGO's voor het milieu; risico's van genoverdracht door kruisbestuiving, de opbouw van ongewenste resistenties of het ontstaan van ongewenste eigenschappen, ... Het is dan ook van groot belang het voorzorgsbeginsel voorop te stellen.

DE UITDAGING

De keuzes betreffende de landbouw hebben onmiddellijke gevolgen voor het milieu en voor het beheer van de natuurlijke hulpbronnen. Door de concurrentielogica op de landbouwsector toe te passen, worden de meeste landen in het Zuiden, die nu al de nadelige gevolgen van de klimaatverandering ondervinden - in een nog kwetsbaardere positie gebracht.

DE OPLOSSING

Het verdedigen van een duurzaam landbouwbeleid, dat getuigt van respect voor het milieu, zuinig omspringt met energie en een bijdrage levert aan het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen, en dat daarnaast streeft naar meer autonomie van de producenten en zorgt voor een herwaardering van de lokale knowhow.

2.7 Indirecte effecten op het gebied van sociaal welzijn, technologie, cultuur en migratie

Aangezien het landbouwbeleid aanzienlijke gevolgen heeft voor de levensomstandigheden en voor de ontwikkeling van meer dan de helft van de wereldbevolking, oefent ze tevens een indirecte invloed uit op het hele maatschappelijke stelsel:

- **Migratiestromen:** door de lage inkomsten die ze uit landbouw halen, en gedreven door honger, migreren jaarlijks bijna 50 miljoen mensen van het platteland naar de stad, niet in staat het hoofd te bieden aan de toegenomen concurrentie op de markt. In Afrika, Azië en Latijns-Amerika, hebben miljoenen landbouwers geen toegang gekregen tot de productiemiddelen die hen in staat zouden hebben gesteld hun rendement te verhogen (toegang tot grond, mechanisering of werkvee, zaaigoed, meststoffen, ...). Deze groep mensen voegt zich eerst bij de miljoenen armen in de sloppenwijken, om zich vervolgens aan te sluiten bij de groep van kandidaat-vluchtelingen die koers willen zetten naar Europa.
- **Voedselkwaliteit en voedselveiligheid:** gekke koeien, dioxine, vogelgriep, hormonen,... De gezondheidscrisissen van de jaren '90 hebben de internationale onderlinge afhankelijkheid tussen de verschillende productiekanaalen en deelmarkten in de verf gezet. Globaal genomen kan men weliswaar spreken van een verbetering van onze voedselveiligheid, maar daar tegenover staat dat onze voedingsketen kwetsbaarder is geworden. Parallel aan deze ontwikkeling wordt de keuze aan voedingsmiddelen beperkt door een groeiende concentratie in de productie- en distributiesectoren. Zij zorgen voor een standaardisatie van voedsel en een homogenisering van smaken. In 1960 aten 15% van de Senegalezen brood. De laatste jaren is dat percentage dankzij de lage prijs van tarwe opgelopen tot 70%. Het rendement gaat voor op de variëteit en kwaliteit voor de consument.
- **Cultuur en het erfgoed:** De landbouw verschaft werk aan bijna 50% van de bevolking en maakt dan ook integraal deel uit van de identiteit van de mensen in het Zuiden. De cultuur van de meeste maatschappijen in de wereld is nog altijd gestructureerd rond de belangrijke momenten in de landbouwcyclus, zoals de oogstperiode of de zaaitijd. Schade berokkenen aan de landbouw kan dan ook worden beschouwd als een aanval op een van de fundamenten van deze identiteit.

WAT MEN DIENT TE ONTHOUDEN:

De landbouw blijft een specifieke sector die niet enkel door de markt kan worden gereguleerd, aangezien ze aan welbepaalde functies en verwachtingen van de maatschappij beantwoordt. De productie en de handel in landbouwproducten dienen steeds gepaard te gaan met voluntaristische beleidsmaatregelen die rekening houden met de landbouwsector in al haar facetten.

De gemaakte keuzes op het gebied van landbouwbeleid hebben een aanzienlijke impact op het leven en de ontwikkeling van de landen in het Zuiden. De ondersteuning van de familiale landbouw en de lokale markten is essentieel indien men wil voldoen aan een van de belangrijkste Millenniumdoelstellingen van de Verenigde Naties: de honger en de armoede in de wereld vóór 2015 met de helft terugdringen.

DESKUNDIGEN AAN HET WOORD

Paulo en Clairton Balen, Braziliaanse landbouwers

In Chapeco, in het zuiden van Brazilië, hebben Paulo en Marcia Balen een grootschalige kippenfokkerij. De kippen worden verkocht aan een grote agrovoedingsonderneming die ze verwerkt en vervolgens verdeelt op de nationale en internationale markt. Deze zelfde onderneming levert aan de familie Balen de kuikens, het voer voor de kippen en de benodigde technische ondersteuning voor het onderhoud van de infrastructuur. De inkomsten van de familie Balen lopen echter jaarlijks terug. De verkoopprijzen worden immers op voorhand door de onderneming vastgelegd. Paulo en Marcia zien hun toekomst erg somber in en geven toe dat deze evolutie hen angst inboezemt. « We voelen ons buitengesloten. Onze mening telt niet ». De afhankelijkheid laat zich nog sterker voelen in tijden van crisis: « In de strijd tegen de vogelgriep worden we verplicht te investeren in nieuwe geavanceerdere technieken. Dit legt een zware financiële last op ons. »

Clairton Balen, de broer van Paulo, heeft een gelijkaardige situatie meegemaakt. Als graanproducent heeft hij in het verleden lange tijd geleden onder deze evolutie, zonder enige beweegruimte en niet in staat invloed uit te oefenen op de gang van zaken. Samen met zijn echtgenote, Rosa-Angela, heeft hij uiteindelijk besloten een andere weg in te slaan. Sinds twee jaar produceert hij melk, die hij verwerkt tot kaas en vervolgens op de lokale markt verkoopt. Dankzij een regelmatig inkomen kan hij zijn bedrijf als « goede huisvader » beheren. De keuze om kaas te produceren is voortgekomen uit de eenvoudige constatering dat er op de regionale markt niemand was die verse kaas verkocht. « Als we de melk verkochten, zou dat ons 15 à 16 eurocent per liter opleveren », vertelt Clairton. « Door de melk te verwerken tot kaas, kunnen we het eindproduct voor 30 cent verkopen. We verdienen in drie maand tijd wat we voordien in een jaar verdienden ». De risico's zijn ook enorm verlaagd, aangezien de inkomsten lokaal worden verkregen. Clairton is trots op deze onafhankelijke positie, die hem goede toekomstperspectieven biedt.

De twee broers komen tot de gezamenlijke conclusie dat de productie bestemd voor de lokale verkoop voor een zeker en regelmatig inkomen zorgt, terwijl de productie bestemd voor de export met problemen gepaard gaat die onoverkomelijk zijn voor hen als kleine producenten.

Als kleine schakel in de agro-industriële keten, verliest de kleine ondernemer die zich uitsluitend op het verbouwen van exportgewassen toelegt, langzaam maar zeker zijn autonomie. Zolang hij aan de voorwaarden voldoet die hem worden opgelegd, maakt hij integraal deel uit van het systeem. Op het moment dat hij echter niet langer aan de verwachtingen kan voldoen, wordt hij buitengesloten en verliest hij in één klap elke bron van inkomsten. Door de initiatieven te ondersteunen van landbouwers die aan het hoofd staan van hun eigen productie, verwerking en verkoop van landbouwproducten op de regionale markt, verschaft het model van voedselsoevereiniteit groeiperspectieven en een grotere veiligheid aan de producenten.

De wereldwijde voedselsituatie zet de internationale gemeenschap aan tot handelen. Tijdens de door de FAO georganiseerde wereldvoedseltop die in 1996 in Rome plaatsvond, bogen de politieke leiders zich voor het eerst over de vraagstukken van hongersnood en voedselzekerheid. Een van de doelstellingen die tijdens deze bijeenkomst werd vastgelegd, was het aantal ondervoede personen in de wereld vóór 2015 met de helft terugdringen. Tijdens de Millenniumvergadering van de Verenigde Naties in 2000 wordt deze doelstelling opgenomen in de Millenniumdoelstellingen inzake ontwikkeling. Tijdens de tweede wereldvoedseltop in augustus 2002 werd echter al de teleurstellende trage vooruitgang aan de kaak gesteld.

De vraagstukken rond sociale rechtvaardigheid, rechtvaardige toegang tot hulpbronnen, bescherming van het milieu en strijd tegen de armoede, maken al sinds 1992 deel uit van de verschillende internationale verbintenissen ter begunstiging van een duurzame ontwikkeling. Met het Kyoto-protocol wordt de landbouw ook naar voor geschoven als een van de belangrijkste sectoren in de strijd tegen de klimaatverandering. Ondanks deze erkenning en de zo te zien belangrijke engagementen is de voedselsituatie de afgelopen tien jaar alleen maar verslechterd, zoals blijkt uit de hongerrellen van 2008. Terwijl de landbouwers theoretisch in staat zijn voedsel te verschaffen aan heel de wereldbevolking, lijden in werkelijkheid bijna één miljard mensen honger. Wat de internationale gemeenschap met de ene hand geeft, ontnemt ze met de andere, door de incoherente beleidsmaatregelen op het gebied van de landbouw, handel en samenwerking.

3.1 Standpunt van de WTO: vrijhandel als oplossing voor armoedebestrijding

De Wereldhandelsorganisatie (WTO) streeft sinds haar ontstaan in 1995 naar de opheffing van de handelsbarrières, ter bevordering van de vrijhandel. Dit vertaalt zich in een reeks handelsakkoorden, die door het overgrote deel van de economische wereldmachten ondertekend en geratificeerd zijn. Deze internationale akkoorden vormen het kader dat bepalend is voor het landbouwbeleid in alle landen van de wereld. Landbouwproducten zijn door deze akkoorden in koopwaar zoals 'alle andere' veranderd; grondstoffen moeten op grote schaal en tegen de laagste prijs worden geproduceerd, om tegemoet te komen aan de groeiende vraag van de agrovoedingsindustrie en van de consumenten die rijk genoeg zijn om de producten te kopen. De markt, die 'van nature' efficiënt is, zou voor een natuurlijke regulering moeten zorgen, op voorwaarde dat alle mogelijke handelsbarrières worden opgeheven; ondersteuning van de binnenlandse producenten, douanetarieven, mechanismen voor de stabilisering van prijzen en voor het beheer van de vraag, zijn in naam van de concurrentievervalsing verboden. De vermindering van de armoede zou een automatisch gevolg moeten zijn van de groei en de vrijhandel.

In werkelijkheid heeft de vrijmaking van de landbouwmarkten echter tot een dramatische dubbele paradox geleid: in een wereldproductie die groot genoeg is om de hele planeet van voedsel te voorzien, heerst er hongersnood. En de eerste slachtoffers zijn de boeren zelf.

- **Langdurige lage prijzen** hebben hongersnood veroorzaakt bij miljoenen kleine producenten uit de familiale landbouw, ten gunste van de grote landbouwexploitanten die volgens een industrieel model functioneren.
- **De huidige sterk volatiele prijzen** veroorzaken op hun beurt hongersnood in de landen in het Zuiden, die des te kwetsbaarder zijn door een uitblijvende ontwikkeling.

Na hun eigen welvaart te hebben verzekerd via de bescherming van hun landbouw, hebben de ontwikkelde landen het de producenten in het Zuiden in grote mate onmogelijk gemaakt de toegang tot hun eigen markt te reglementeren. Het feit dat bepaalde reguleringspraktijken in naam van het vrijhandelsbeleid illegaal zijn verklaard, heeft het vermogen van de staten om een efficiënt landbouw- en voedselbeleid te ontwikkelen ondermijnd. Het vrijhandelsbeleid heeft op deze manier tot een belemmering van de samenwerking op de internationale markten geleid, een samenwerking die normaal gesproken juist voor een beter beheer van het aanbod en een stabilisering van de prijzen zorgt. Sindsdien heerst er een concurrentiestrijd tussen alle landbouwers, groot of klein, zowel op nationaal als op internationaal vlak. Met als unieke doelstelling: produceren tegen de laagste prijs.

3.2 De globale verlaging van de landbouwsteun

Tussen 1987 en 2005 werd de wereldhulp voor de landbouwsector in ontwikkelingslanden teruggeschroefd van 11,5 miljard dollar naar 3,9 miljard dollar. Als speelbal van de internationale handel, wordt de landbouw het stiefkind van de bilaterale samenwerking; de rijkste landen van de wereld – Frankrijk, Duitsland, Japan, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten – besteden beduidend minder aan de officiële ontwikkelingshulp ter ondersteuning van de landbouw dan vroeger. In België is tussen 2000 en 2005 het gedeelte van de officiële hulp dat besteed wordt aan de landbouw van 11,3 tot 7,2% teruggeschroefd.

De leningen van de Wereldbank ten behoeve van de landbouw maakten in 2006 nog slechts 7% uit van alle leningen die door de instelling werden verstrekt, ten opzicht van meer dan 30% in 1982. De projecten die door de Wereldbank worden ondersteund liggen in het verlengde van het productiviteitsprincipe: « groene revolutie », stuwdammen, vervanging van de teelt van voedingsgewassen door exportgewassen, kolonisatie van de beboste gebieden ten behoeve van de ontwikkeling van landbouw bestemd voor de export...

Deze exportlogica wordt versterkt door de beleidsmaatregelen van het Internationaal Monetair Fonds (IMF), die het aflossen van schulden moeten verzekeren. Sinds het begin van de jaren '80 gaan de ontwikkelingslanden namelijk gebukt onder schulden van leningen die ze in de jaren '70 zijn aangegaan, op grond van voorwaarden die hen door de westerse landen werden opgelegd. Tussen 1982 en 1998 hebben de landen in het Zuiden gezamenlijk hun oorspronkelijke schuld in meer dan viervoud terugbetaald. Toch bedroeg hun buitenlandse schuld in 1998 vier maal meer dan in 1982. In het licht van de op aanpassing gerichte beleidsmaatregelen die werden opgelegd door het IMF, moesten de ontwikkelingslanden hun productie noodgedwongen op de export richten, om zodoende deviezen binnen te halen.

3.3 Het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid op zoek naar erkenning

Toch hebben de geïndustrialiseerde landen binnen de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) miljarden dollars aan hun landbouwers en veehouders betaald, in de vorm van productie- en exportsubsidies. Met name in Europa was het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB, in werking getreden in 1962) gericht op het moderniseren van de Europese landbouw om haar voedselbevoorrading veilig te stellen door de landbouw te intensifiëren. Het GLB heeft Europa de instrumenten

verschafft ter bevordering van de communautaire productie: communautaire voorkeuren, vastleggen van de interventieprijzen ten behoeve van een stabilisering van de prijzen, openbare opslag en exportsteun. Wat is hiermee bereikt? In 15 jaar tijd heeft dit model, gecombineerd met een productiviteitslogica, Europa met enorme landbouwoverschotten opgezadeld.

Vanaf 1992 vinden verschillende hervormingen plaats om het GLB een nieuwe wending te geven en het beleid te laten aansluiten op dat van de WTO. In antwoord op beschuldigingen van prijsdumping en bescherming van de interne markt, verbindt Europa zich ertoe de binnenlandse prijzen te verlagen en deze te vervangen door directe landbouwsteun. Hiermee sluit Europa zich aan bij praktijken die reeds lange tijd worden toegepast in de Verenigde Staten. Na het ondertekenen van een onderling akkoord (Blair House), stellen de Europese Unie en de Verenigde Staten de WTO voor om deze van de productie losgekoppelde steun goed te keuren, aangezien deze de markten minder zou verstoren. De directe subsidies compenseren gedeeltelijk het verlies aan inkomen voor de Europese boeren, als gevolg van de drastische verlagingen van de invoertarieven die opgelegd werden door de WTO. Daarnaast vormen ze echter eveneens een vervanging voor de restituties (exportsteun), die op hun beurt onderhevig waren aan sterke verminderingen (de totale afschaffing van deze restituties is voorzien voor 2013). Binnen een context waarin de ontwikkelingslanden moeite ondervinden zich te beschermen (structurele aanpassingen, gebrek aan politieke wil van de landen,...), dreigen de laaggeprijsde Europese exportproducten, al dan niet gesubsidieerd, te leiden tot een ontregeling van de familiale producties van de ontwikkelingslanden, die op hun beurt niet kunnen rekenen op enige directe steun.

In Europa gaat elke dertig seconden een boerderij te gronde, ten bate van grote en meer gespecialiseerde ondernemingen. Toch blijft het GLB trouw aan haar streven naar de ontwikkeling van een competitieve landbouw, ten koste van een duurzame familiale landbouw.

Na meerdere hervormingsmaatregelen, is vandaag de discussie gestart over de klijtlijnen van een nieuw Europees landbouwbeleid. Hevig bekritiseerd door een groot aantal ontwikkelingslanden omwille van de nefaste effecten op de familiale landbouw, is het GLB momenteel genoodzaakt een hernieuwde erkenning te vinden, zowel op internationaal en sociaal vlak als op het gebied van het milieu.

3.4 De Economische Partnerschapsakkoorden (EPA's):

Steeds meer vrijhandel. Europa tracht deze logica van competitieve landbouw ook op te leggen door middel van Economische Partnerschapsakkoorden (EPA's) met Staten van Afrika, het Caraïbisch Gebied en de Stille Oceaan (ACS). Tussen 1985 en 2000 hebben de verschillende Lomé-akkoorden, die werden afgesloten tussen de Europese Unie en de ACS-landen, een principe van positieve discriminatie ingevoerd, met als doel het bevorderen van de ontwikkeling van de handelsrelaties tussen deze regio's. In 1997 werd de Europese Unie verplicht terug te komen op het principe van voorkeursakkoorden. Na een ware machtsstrijd met de Verenigde Staten volgde een veroordeling van de WTO in het kader van de bananenhandel. Het vooropgestelde doel van de EPA's is een economische groei van de ACS-landen die gebonden zou zijn aan een verbeterde integratie in de wereldmarkt, wat automatisch positieve gevolgen zou moeten hebben op hun ontwikkeling.

De EPA's voorzien in de beëindiging van de handelspreferenties voor producten afkomstig uit de ACS-landen. In naam van het vrijhandelsprincipe, voorzien zij in de verlaging - en vervolgens in de opheffing - van de invoerrechten voor de ACS-producten op de Europese markt, evenals van de invoerrechten voor de Europese producten op de markten van de ACS-landen. Daarnaast voorzien ze in de progressieve vrijmaking van de handel in diensten, en in de promotie van beleidsmaatregelen ter bevordering van de concurrentie. De EPA's werden ook geacht de regionale integratie te bevorderen, dankzij de creatie van regionale economische zones binnen de ACS-landen.

De Europese Unie voert al vijf jaar onderhandelingen, maar stuit op hevig protest van de ACS-landen en de boerenorganisaties. Ze klagen de EPA's aan en benadrukken de noodzaak om bescherming te bieden aan jonge industrieën maar ook aan de landbouwsector, tegenover de Europese concurrentie die nog grotendeels wordt gesubsidieerd.

3.5 De landen van het Zuiden laten hun stem horen

In antwoord op deze logica van vrijhandel, vindt er een mobilisatie plaats binnen de boerenbeweging. Sinds 1996 verdedigen boerenorganisaties, gegroepeerd binnen de boerenbeweging Via Campesina, het recht op voedselsoevereiniteit. Er worden verschillende initiatieven genomen waarbij ook andere producentenorganisaties betrokken worden - ook Belgische. Het doel is het recht op voedselsoevereiniteit te concretiseren aan de hand van alternatieven en instrumenten voor de regulering van de markten en van het landbouwbeleid.⁶ Ook de internationale civiele maatschappij mobiliseert zich en in 1999 vinden er in Seattle protestmanifestaties plaats, gericht tegen de lancering van een nieuwe serie globale onderhandelingen van de WTO die een verdere openstelling van de markten voor goederen, diensten en landbouwproducten beogen. De top loopt uit op een mislukking, net als die van Cancun in 2003, die resulteert in de hergroepering van grote opkomende ontwikkelingslanden binnen de G20, met op de eerste plaats Brazilië, India en China. In 2008 loopt ook de wereldhandelstop in Genève op niets uit, aangezien de WTO er niet in slaagt een nieuwe onderhandelingsronde te finaliseren, die de ontwikkeling van de landen van het Zuiden zou moeten ondersteunen.

Vrijhandel als uniek referentiekader voor het landbouwbeleid vormt momenteel nog altijd het struikelblok van de zogenaamde Doha-onderhandelingen, waar de meningen onverenigbaar lijken te zijn tussen:

- **De ontwikkelde landen** (Verenigde Staten, Europa) die vasthouden aan een principe van indirecte steun - pretenderend dat deze de concurrentie niet vervalst - en tegelijkertijd de toegang opeisen tot een vrijgemaakte wereldmarkt.
- **De agro-exportlanden** (Brazilië, Thailand, Argentinië, Australië) die het principe van een sterke liberalisering verdedigen, te beginnen met een vrije toegang tot de markten van de ontwikkelde landen.
- **De ontwikkelingslanden**, en onder hen de minst ontwikkelde landen, die in staat willen zijn hun eigen voedselsoevereiniteit en rurale ontwikkeling te waarborgen.

In 2008 slaat de Wereldbank op zijn beurt een soort mea culpa, door het rapport « De landbouw in dienst van de ontwikkeling » te publiceren. Voor het eerst in 25 jaar krijgt de landbouw hierin een voorrangplaats toebedeeld in het kader van de armoedebestrijding, echter zonder dat deze wens vandaag is geconcretiseerd.

WAT MEN DIENT TE ONTHOUDEN:

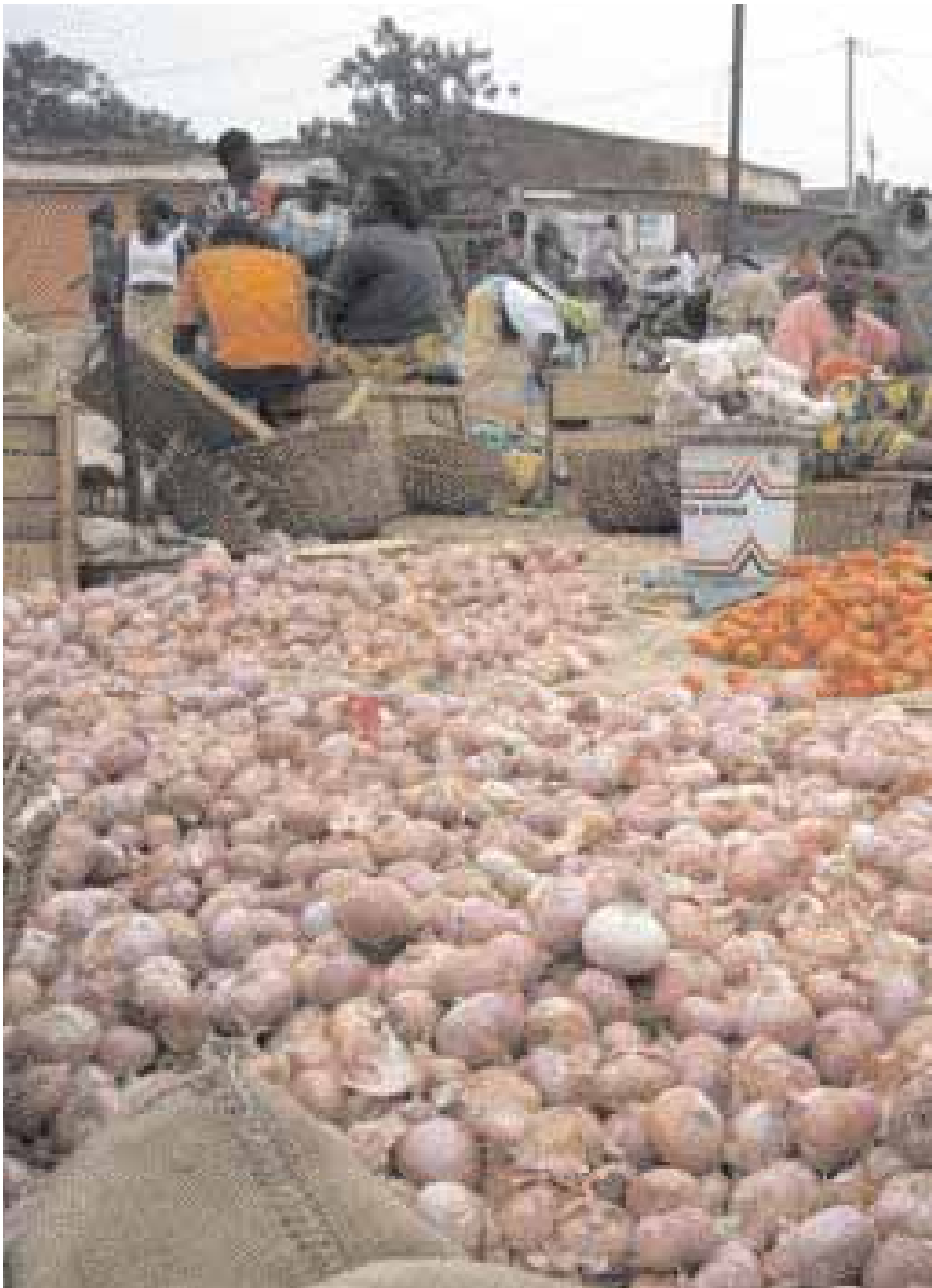
Ondanks het feit dat de kleine producenten de meerderheid van de landbouwsector uitmaken, is hun situatie alleen maar verslechterd: moeilijke toegang tot grond, verlaging van de aan de producenten betaalde prijzen, daling van de productiecapaciteit en van de inkomsten, voedselonzekerheid, ...;

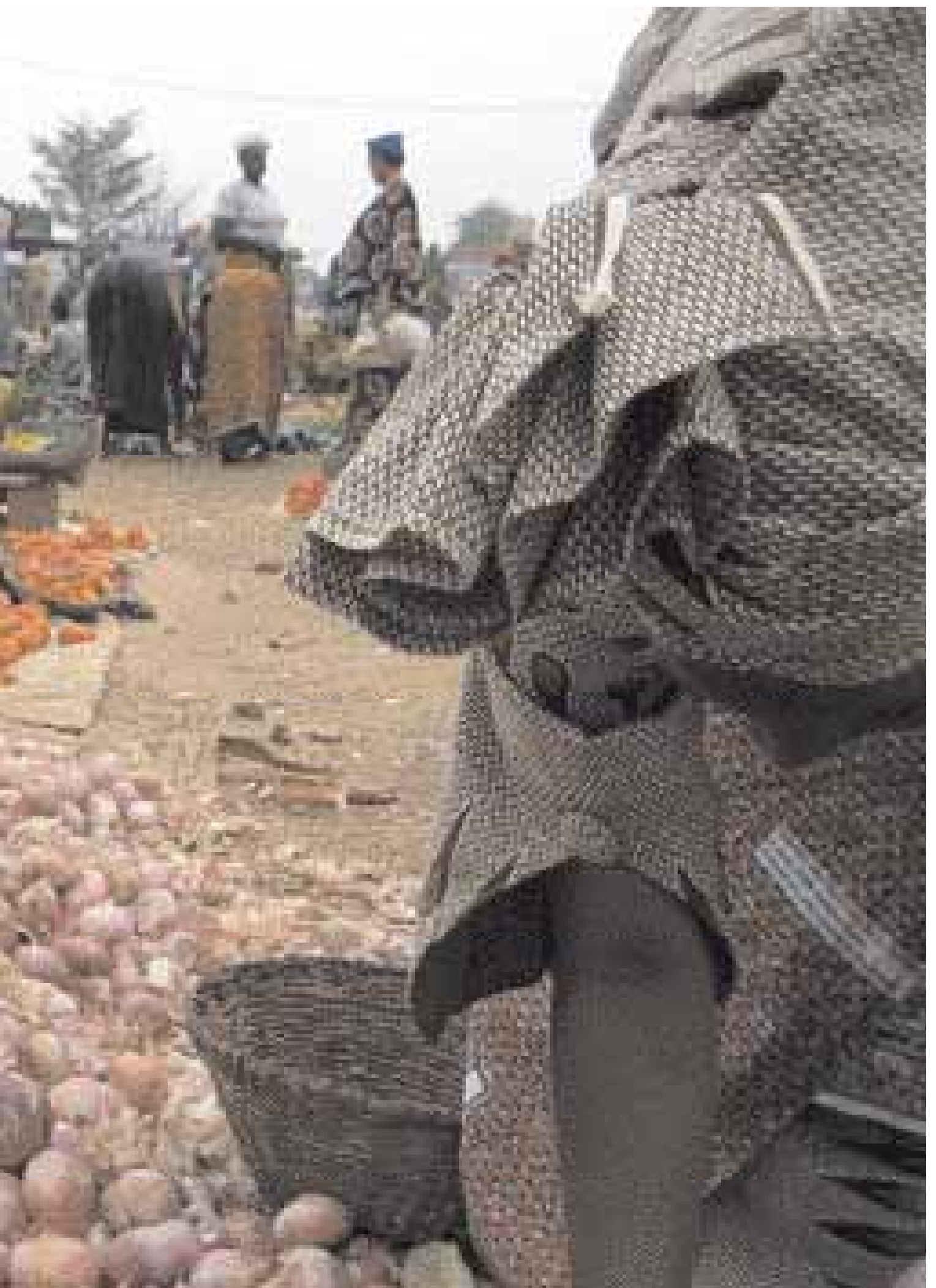
Deze verslechtering is het resultaat van de liberalisering van de landbouwmarkten, aangedragen door de internationale instanties - met op de eerste plaats de WTO - die een industrialisering van de landbouw tot gevolg heeft;

Het liberaliseringsbeleid wordt op ongelijke basis toegepast, in die zin dat de ontwikkelde landen niet op hun eigen markt toepassen wat ze van de landen van het Zuiden verwachten, en bovendien doorgaan met het ondersteunen van hun eigen landbouw;

De volledige vrijmaking van de markten dreigt de familiale landbouw te verpletteren, en daarnaast ook de economie en de sociale organisatie te vernietigen van de landen in het Zuiden - en het Noorden - die niet in staat zijn te concurreren met de competitievere producenten.

⁶ www.dakardeclaration.org

DESKUNDIGE AAN HET WOORD

Ndiogou Fall, Senegalese landbouwer en voorzitter van ROPPA, pleit voor de plaatselijke verwerking van millet.

In Senegal komen dagelijks handelslieden uit de hele streek samen op de markt in de stad Nekké. Sinds een aantal jaren staat er ook een « exotisch » marktstalletje. Stokbroden van tarwe en melk in poedervorm - tegen lage prijzen geëxporteerd vanuit Europa - worden verkocht naast de gebruikelijke producten zoals groenten, vis of lokale verse melkproducten. Dit tarwemeel en melkpoeder maken deel uit van de wereldwijde agrovoedingssector en zijn afkomstig uit productieoverschotten in Europa. Ze worden verkocht tegen prijzen die lager liggen dan die van de lokale landbouwproducten. De consument richt zich dus automatisch op deze goedkope en eenvoudig te bereiden producten. Hij koopt een Frans stokbrood, strooit er zout en peper op, en klaar is de maaltijd. Deze nieuwe manier van eten is verontrustend. Ze stilt weliswaar de honger, maar de nadelige impact van deze voeding mag niet worden onderschat.

Op zijn beurt maakt Ndiogou, landbouwer en vader van een groot gezin, de traditionele Lach-lach klaar: een rudimentaire maaltijd van millet met verse melk van zijn eigen boerderij. Afgezien van de teloorgang van een culturele traditie, merkt Ndiogou dat hij ook steeds minder verkoopt. Hij zou willen dat de regering de lokale voedselindustrie ondersteunt, om de tewerkstelling en de toekomst van haar volk te beschermen, in plaats van toe te stemmen met de import van laaggeprijsde voedingsmiddelen. Volgens hem zouden er arbeidsplaatsen en rijkdom kunnen worden gegenereerd, door het opzetten van kleine fabrieken voor de verwerking van millet in meel of griesmeel, die vervolgens op regionale schaal zouden kunnen worden verkocht. Sinds een aantal jaren wordt de millet overigens opgekocht door de vereniging « Gardienne de vache » (« Koeherderin »), die het product vermengt met de melkproductie van haar eigen kudde. In een volgepakte winkelstraat vinden we dit vrouwencollectief terug in een overdekt stalletje waarbinnen drukke activiteiten plaatsvinden. Terwijl een klant staat te wachten, maken twee vrouwen de Lach-lach klaar, die op straat kan worden gegeten. Een van de twee spreekt verheugd over dit behaalde succes, dat van een herwaardering van de lokale grondstoffen getuigt. « Onze klanten komen hier dankzij onze zorg voor hygiëne en dankzij de goede ligging ». Met een handelsnetwerk van zo'n twintig verkooppunten in de hoofdstad Dakar, is het succes verzekerd.

Voor het eerst uiteengezet tijdens de FAO-voedseltop in 1996, werd het concept van de voedselsoevereiniteit een politieke krachtlijn. Men beschouwt het als de duurzame oplossing voor de problemen rond de voedselcrisis en de landbouwproductie. Uitgaande van het principe dat de landbouwproducten geen koopwaar zijn « zoals de andere » en dat de landbouw een uiterst specifieke sector is, hebben producentenorganisaties en ngo's het recht op voedselsoevereiniteit als volgt gedefinieerd:

Het recht van volkeren op een gezonde voeding, aangepast aan de lokale culturen, geproduceerd op basis van duurzame en milieuvriendelijke methodes, alsook het recht om eigen landbouw- en voedingssystemen te definiëren, zonder dat deze schade berokkenen aan andere volkeren;

Opnieuw opgenomen in de Verklaring van Dakar in 2003 en ondertekend door de boerenorganisaties uit Afrika, Amerika en Europa, biedt het concept van de voedselsoevereiniteit binnen het domein van de landbouw en voeding, een alternatief voor de logica van agro-export.

De voedselsoevereiniteit belichaamt een reëel recht op voedsel en op voedselproductie voor elk land, om zorg te kunnen dragen voor:

- een toegankelijke voeding, die betaalbaar is voor de consumenten;
- een gezonde en gepaste voeding, zowel op cultureel als op voedingstechnisch vlak;
- een toegang tot de benodigde hulpbronnen voor de voedselproductie;
- een voeding die garant staat voor het overleven van de volkeren en van hun sociale organisatie.

4.1 Een duurzaam en solidair landbouw- en handelsbeleid

Verschillende boerenorganisaties in Europa, Afrika, Azië en Noord-, Midden- en Zuid-Amerika hebben in de Oproep van Chapeco en in de Verklaring van Dakar principes beschreven waaraan het landbouw- en handelsbeleid zou moeten voldoen. Zij baseren zich hierbij op factoren als de specificiteit van de landbouwsector, de uiterst gevarieerde context waarbinnen de landbouwactiviteiten zich in de wereld afspelen en de rechten en legitieme verzuchtingen van de volkeren. Ze tonen het belang aan van een gereguleerde markt en een sterk landbouwbeleid, als basisvoorwaarden voor de voedselsoevereiniteit. Decennialang heeft er een ontmanteling plaatsgevonden van de politieke instrumenten op het gebied van handel en landbouw. Vandaag drukken de voedselcrisis en de prijsschommelingen op de markt ons echter met de neus op de feiten: de politieke beweegruimte van de staten en van hun groeperingen moet dringend worden versterkt, zodat we van de landbouw een hefboom voor ontwikkeling kunnen maken. De belangrijkste instrumenten om dit mogelijk te maken zijn maatregelen voor de bescherming van de lokale markten, commerciële samenwerkingsverbanden, prijs- en productiesteun en de regulering van de volatiliteit op de markten. Zonder het belang van de handel in landbouwproducten te ontkennen, is het noodzakelijk de solidariteit van bovengenoemde maatregelen te garanderen, zodat deze geen schade berokkenen aan het recht op voedselsoevereiniteit van andere landen.

Concreet gezien impliceert het recht op voedselsoevereiniteit:

- het verstevigen van regionale landbouwmarkten, door landen die een gelijkaardige landbouwproductiviteit hebben (West-Afrika, Zuid-Azië, Zuidoost-Azië, West-Europa, Noord-Amerika...);
- de bescherming van deze markten, bijvoorbeeld dankzij quotasystemen of variabele invoerrechten, tegen de import van laaggeprijsde voedselproducten;
- de onderhandeling, product per product, over internationale akkoorden die de aankoopprijs en de uit te voeren hoeveelheid goederen voor elk land op rechtvaardige wijze vastleggen, in functie van de productiekosten.

> De noodzaak erkennen van een regulering van de markten (quota's, invoerrechten, voorraden...)

4.2 Een soevereiniteit die de voedselzekerheid verhoogt

Er moet voorrang worden verleend aan de noden van de meest kwetsbare bevolkingsgroepen, met name de kleine boeren, landarbeiders, arme consumenten, die het voornaamste slachtoffer zijn van de hongersnood. Door de voorkeur te geven aan productie die voor lokale en nationale markten bestemd is en de integratie van regionale markten te bevorderen zorgt het principe van de voedselsoevereiniteit voor een verhoging van de voedselzekerheid. Door de staten opnieuw zelf verantwoordelijk te stellen voor het bevorderen van het recht op voedsel en door ze aan te moedigen opnieuw zelf acties te ondernemen op het gebied van landbouw, verschaft voedselsoevereiniteit volkeren de middelen om zorg te dragen voor hun eigen ontwikkeling, en om niet langer afhankelijk te zijn van steun.

> Voorrang geven aan de lokale en regionale zelfvoorziening met betrekking tot voedsel door de ontwikkeling van voedingsgewassen te ondersteunen.

4.3 De duurzame familiale landbouw als interventiekader

In het kader van de globalisering pleiten sommigen voor het afschaffen van de kleinschalige landbouw, ten gunste van grote commerciële landbouwexploitaties en van de rurale ontwikkeling buiten de landbouwsector. Er bestaat inderdaad een neiging tot concentratie om grotere of meer gespecialiseerde ondernemingen te vormen. Voor de meerderheid van de landen in Afrika, het Caraïbisch Gebied en de Stille Oceaan, blijft de familiale landbouw echter nog steeds uitermate sterk vertegenwoordigd en biedt deze vorm van landbouw het meest efficiënte antwoord op het streven naar een duurzame landbouw – zowel op economisch, als op sociaal en milieugebied. In het licht van het recht op voedselsoevereiniteit verdient de familiale landbouw massale steun. En wordt er dus voorrang verleend aan de lokale en regionale voedselproductie, die zich baseert op gediversifieerde en agro-ecologische productiesystemen in navolging van een familiaal boerenmodel. Dit type productie is ook beter opgewassen tegen de uitdaging van de klimaatverandering. Met andere woorden, de producenten binnen de familiale landbouw dienen over de middelen te beschikken om hun activiteit voort te zetten, dankzij een lonende vergoeding voor hun werk.

- > De familiale landbouw kiezen als referentiekader voor het beleid (rond handel, landbouw en ontwikkelingssamenwerking).

4.4 Lonende landbouwprijzen om te kunnen overleven

Om ervoor te zorgen dat de grote meerderheid van de wereldbevolking kan leven van haar werk – de landbouw – moet dit werk correct worden betaald. Het arbeidsloon moet in verhouding staan tot de reële productievoorwaarden op de betreffende markt. Om ervoor te zorgen dat de boeren een menswaardig bestaan kunnen leiden en hun activiteit kunnen ontwikkelen, dienen de prijzen hoog genoeg en voldoende stabiel te zijn. Ze moeten dus beschermd worden tegen dumpingpraktijken en laaggeprijsde industriële producten. Daarnaast moeten ze gepaard gaan met begeleidingsmaatregelen (bijv. kredietfaciliteiten, opleidingen, toegang tot de productiebehoeftes), zodat ook de meest kwetsbare producenten kunnen investeren in hun bedrijven en hun productiviteit kunnen verhogen. De boerenorganisaties moeten worden versterkt, om ze beter in staat te stellen met de grote ondernemingen in de productieketen te onderhandelen over een rechtvaardiger deel van de voedselopbrengst.

- > De boeren verzekeren van lonende prijzen en van een rechtvaardiger deel van de landbouwopbrengst.

4.5 Toegang tot productiemiddelen ten behoeve van een autonome productie

De autonomie van de kleine producenten vormt de kern van de voedselsoevereiniteit. Het concept verdedigt een rechtvaardige toegang tot grond en tot het beheer van water, evenals de ondersteuning van landbouwtechnieken waar ze verder controle kunnen uitoefenen over de nodige inputs: biologische of natuurvriendelijke landbouw, zaaigoed zonder octrooien, ...

- > De toegang bevorderen tot hulpbronnen met behulp van een coherent politiek beleid voor het beheer van grond (landbouwhervorming), de productiebehoeftes (zaaigoed dat vrij is van rechten) en investeringen in de landbouw (ondersteuning van investeringskrediet, ...)

4.6 Een duurzame landbouw en een verantwoordelijke consumptie

In haar streven naar een grotere toenadering tussen productie en lokale consumptie, verdedigt de voedselsoevereiniteit een landbouw die spaarzaam omspringt met energie, die de transportlast beperkt, en die op één lijn ligt met haar milieutechnische, sociale en culturele context. Het concept is gericht op voedsel dat toegankelijk is, van hoge kwaliteit en aangepast aan de noden van de consument. Ze wil de producenten de middelen verschaffen om tot een duurzame landbouw te komen. Dat wil zeggen:

- een duurzame productie met respect voor de ecologische, economische en sociale beperkingen op lange termijn
- een veilige productie waarin de gezondheidsrisico's kunnen worden beheerst en de gezondheid en veiligheid van de producenten en consumenten kan worden gegarandeerd
- een productie en een toegang tot voeding die ondersteund worden door economische, gereguleerde en sociale instrumenten ter bevordering van een verantwoordelijke consumptie

> De verschillende landen in staat stellen hun eigen regels te bepalen in het kader van de gezondheidszorg, het sociaal welzijn en het milieu, en deze toe te passen op hun eigen landbouwproductie en importproducten.

4.7 Boerenorganisaties als actoren van hun eigen ontwikkeling

Bij het afdwingen van het recht op voedselsoevereiniteit, spelen boerenorganisaties een essentiële rol. Als vertegenwoordigers van de rurale gebieden hebben ze zich geleidelijk aan georganiseerd rond het protest tegen programma's voor structurele aanpassingen die leiden tot de ontmanteling van het landbouwbeleid van vele staten. De boerenorganisaties, die kunnen rekenen op een sterke landelijke achterban, hebben als doelstelling de rurale producenten (landbouwers, vissers, ambachtlieden) zelf in staat te stellen hun levensomstandigheden te verbeteren en in te staan voor de ontwikkeling van hun land. De organisaties kunnen terugvallen op de veldexpertise van deze landbouwprofessionals, waardoor ze voorstellen kunnen aanbrengen en het nodige in huis hebben om de onderhandelingen te sturen.

De boerenorganisaties hebben bewezen dat ze perfect in staat zijn zich in een onderhandelingskader te integreren. Zo heeft ROPPA (Netwerk van Boerenorganisaties en Landbouwproducenten van West-Afrika) in 2001 een breedschalig overleg georganiseerd in de tien landen die destijds lid waren, om naar de meningen en verwachtingen van de boeren ten opzichte van een gemeenschappelijk landbouwbeleid te peilen. In 2005 heeft eveneens een participatief proces plaatsgevonden tijdens het opstellen van het landbouwbeleid van de Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten (ECOWAS). Dit was de eerste keer dat het concept van voedselsoevereiniteit duidelijk naar voor kwam in een landbouwbeleid.

> De boerenorganisaties integreren als referentieactoren voor elke beleidsmaatregel op het gebied van de landbouw.

4.8 Het betrekken van alle actoren van de voedselketen (consumenten, milieu)

Aangezien de uitdagingen met betrekking tot de landbouw het commerciële kader ruimschoots overschrijden, legt voedselsoevereiniteit het accent op de noodzaak alle relevante belanghebbenden te integreren: het productie-segment, de verwerkingsindustrie, de distributie en verhandeling van levensmiddelen, maar ook consumenten, vakbonden, milieugroeperingen en organisaties voor de verdediging van de mensenrechten. Waar het om gaat is dat men rekening houdt met de streefdoelen van de verschillende partijen, en dat men hun terechte bekommernissen integreert en de verschillende standpunten tracht te verzoenen ten gunste van een zo groot mogelijk aantal mensen.

- Rekening houden met het standpunt van alle belangengroepen, ten behoeve van het algemeen belang

De voedselsoevereiniteit mag niet worden beschouwd als een « probleem van de ontwikkelingslanden »

Bij deze visie op het landbouwvraagstuk zijn zowel de burgers van het Noorden als die van het Zuiden betrokken, en in het bijzonder de landbouwproducenten. Het recht op voedselsoevereiniteit heeft directe gevolgen voor het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Om ervoor te zorgen dat dit solidair en duurzaam is, dienen de instrumenten voor marktregulering te worden gehandhaafd, onder andere door middel van een beter beheer van het aanbod.

DESKUNDIGE AAN HET WOORD

Malinese boer Ibrahima Coulibaly, lid van het Uitvoerend Comité van het Netwerk van Boerenorganisaties en Landbouwproducenten van West-Afrika (of ROPPA: le Réseau des Organisations paysannes et de producteurs d'Afrique de l'Ouest)

« We bevinden ons in een situatie waarbij onze staten niet over de middelen beschikken om ons subsidies te verstrekken. Gezien het gebrek aan financiële middelen zijn de staten nog eerder genoodzaakt heffingen op landbouwproducten toe te passen. Het subsidiëren van de landbouw is dus uitgesloten. Het probleem is echter dat we ons in een concurrerende positie bevinden met landbouwsectoren in andere landen, die wel overheidssteun ontvangen. Op deze manier kunnen we niet blijven doorgaan. We vragen om een bepaald niveau van bescherming. Alle landen van de wereld hebben hun landbouwsector beschermd, ten behoeve van hun ontwikkeling. We kunnen niet van Afrika verwachten dat het continent zijn grenzen openstelt, terwijl andere landen hun grenzen steeds meer sluiten. We hebben onze staten dan ook verzocht onze landbouw te beschermen. Afrika is voor haar voedselvoorziening steeds meer afhankelijk van andere landen. Bovendien veranderen onze voedingsgewoonten omdat er allerlei nieuwe producten in ons land worden geïmporteerd. Op middellange termijn zullen de lokale producties hierdoor verdwijnen. (...) We willen een stap verder gaan dan het verzekeren van de voedselzekerheid, en ingaan op het vraagstuk van de voedselsoevereiniteit. Het is onvoorstelbaar dat een heel segment van het continent volledig afhankelijk is van voedselhulp. Dat is onaanvaardbaar. We beschikken over de middelen om onszelf te voeden en we zijn ertoe in staat. »

DESKUNDIGE AAN HET WOORD

De familie Siguizani heeft niet alles op één kaart gezet! !

In Sikorola, in het katoengebied van Burkina Faso, baat de familie Siguizani de van hun voorouders geërfde gronden uit over een oppervlakte van ongeveer 50 hectare. In de jaren '60 stond de streek bekend om zijn hoge productie van maïs, rijst en zoete aardappelen; traditioneel gezien een gediversifieerde productie. In het begin van de jaren '90 keert de jongste broer van de stamvader met zijn familie terug uit de Ivoorkust, waar hij dertig jaar verbleef. De stamvader geeft toe aan het verzoek van de jongeren om de familiegronden te gebruiken voor het verbouwen van katoen. Aan zijn goedkeuring zijn echter voorwaarden verbonden: de katoenplantages mogen niet ten koste gaan van andere gewassen, en de hele familie moet kunnen profiteren van de behaalde inkomsten; enerzijds dankzij de aanschaf van landbouwwerktuigen - om het rendement van iedereen te verhogen - en anderzijds door de inkomsten te benutten voor familiale uitgaven – ter bevordering van ieders welzijn (medische zorg, woonruimte...).

De katoenplantage is er dus gekomen en dankzij de goede resultaten heeft men de plantage kunnen uitbreiden. Zes jaar na haar introductie, bezette de katoenproductie de helft van de velden. Tegenwoordig voorziet de onderneming van de familie Siguizani in het levensonderhoud van een twintigtal personen, waaronder een tiental werknemers. De helft van de gronden wordt gebruikt voor de teelt van katoen en maïs, en op de andere helft verbouwt men een beetje sorgho, zoete aardappelen en andere soorten fruit en groente. Een kippenkwekerij en de verwerking van landbouwproducten maken de activiteiten compleet. De mannen bekommeren zich om de zware landbouwwerkzaamheden en de verkoop van marktbaar producten. De vrouwen zaaien de traditionele granen, houden zich bezig met de oogst, verwerken de producten en zorgen voor de verhandeling ervan op de lokale markt.

De introductie van katoen heeft de toegang tot kredieten vergemakkelijkt en de inkomsten verhoogd. Deze laatste zijn geherinvesteerd in vee of in betere werktuigen. De katoenteelt heeft dus een gunstige invloed en ligt in het verlengde van een weigering te specialiseren in één enkel product. Rekening houdend met de dalende trend in de prijs van katoenvezels de laatste jaren, stelt deze familiale en gediversifieerde landbouw, toegespitst op de reële noden van de producenten, de familie Siguizani in staat een menswaardig bestaan te leiden en zich autonoom te ontwikkelen. Dit type landbouw behoedt de familie voor een te grote afhankelijkheid ten opzichte van de internationale prijzen of ten opzichte van de afnemers uit de agroalimentaire industrie.

5 | **VOORSTELLEN TER ONDERSTEUNING
VAN DE VOEDSELTOEVOEGING**

5.1 De hoofdlijnen van een beleid

In maart 2008, na afloop van 3 rondetafelconferenties georganiseerd met het federale parlement als gezamenlijk initiatief van verschillende Belgische ngo's, heeft in Brussel een belangrijke ontmoeting plaatsgevonden tussen alle actoren die werkzaam zijn in de ontwikkelingssamenwerking. Doel was het versterken van de Belgische maatregelen en het bevorderen van de synergie op het gebied van de ondersteuning van de landbouwsector in ontwikkelingslanden.

Op grond van dit overlegproces heeft men een aantal samenwerkingsdoelstellingen kunnen vastleggen.

OP HET GEBIED VAN INTERNATIONALE BETREKKINGEN

De versterking van het Belgische beleid ter ondersteuning van de landbouw - en dit niet louter toegespitst op productieverhoging. Deze maatregel vertaalt zich met name in een aanzienlijke verhoging van de middelen: + 10% in 2010, +15% in 2015.

Het verzekeren van de coherentie tussen de verschillende beleidsmaatregelen en instrumenten voor ontwikkelingssamenwerking in het licht van de principes van voedselsoevereiniteit.

Het bevorderen van de instrumenten voor het landbouw- en handelsbeleid die zorg dragen voor de regulering van de markt en die opkomen voor een duurzame familiale landbouw.

Het versterken van de daadwerkelijke betrokkenheid van de boerenorganisaties, door ze zowel op economisch als op politiek vlak ondersteuning te geven bij het definiëren en het implementeren van samenwerkingsprogramma's op het gebied van de landbouw in de ruime zin van het woord (landbouw, klimaatveranderingen, migraties...).

OP HET GEBIED VAN HET BELGISCHE EN EUROPESE BELEID

In samenwerking met de boerenorganisaties de negatieve gevolgen recht trekken van het sectorale beleid van de landen van het Noorden (handelsakkoorden, gemeenschappelijk landbouwbeleid, energiebeleid, investeringsbeleid, landbouwonderzoek, ...) op de duurzame familiale landbouw in de ontwikkelingslanden.

Het bevorderen van de convergentie van belangen tussen de verschillende actoren van de Belgische en Europese burgermaatschappij en de actoren van het Zuiden, ten behoeve van de ontwikkeling van duurzame en solidaire beleidsvoorstellen.

Het overleg in België bevorderen dankzij:

- Intensievere overlegprocedures tussen de Belgische actoren van de landbouwsamenwerking (opvolging van de rondetafelconferenties, implementatie van een overlegplatform met meerdere actoren over de «landbouw en de ontwikkeling», landbouwoverleg tussen de verschillende donoren en interventieprogramma's in de partnerlanden ...);
- De betrokken instanties beter informeren over de impact van de beleidslijnen op het recht op voedsel, de familiale landbouw en op de boerenorganisaties (bijv. door onderzoek, het betrekken van partners, een gemeenschappelijke sectorale evaluatie van de landbouw...);
- Het aanwijzen van één enkele aanspreekpartner voor de landbouw bij de DGOS, ten behoeve van de versterking van het Belgisch beleid tegen de honger binnen de DGOS en in samenwerking met alle Belgische actoren;
- De ondersteuning van het onderzoek door het tot stand brengen van een dialoog met de Belgische onderzoeksinstituten en de reactivering van het Nationale Forum voor Internationale Samenwerking in Landbouwkundig Ontwikkelingsonderzoek.

De betrokkenheid van het parlement versterken in het beleid voor de voedselzekerheid, door de oprichting van een « landbouwcel » binnen de parlementaire commissie voor buitenlandse betrekkingen. Deze zou bijvoorbeeld belast kunnen worden met de organisatie van een jaarlijks debat over de coherentie van het samenwerkingsbeleid, aan de hand van impactstudies of door een regelmatig verhoor van de Belgische verantwoordelijken in de internationale instellingen (Wereldbank, FAO, Rapport betreffende het Recht op voeding van de Raad voor de Mensenrechten, IFAD, WTO,...)

5.2 De « ontmoetingen » van de voedselsoevereiniteit

In het kader van de strijd tegen de honger en het uitbannen van de oorzaken van voedselcrisissen, moet het federale parlement zich binnenkort uitspreken in verschillende debatten die direct en indirect verband houden met de principes van het recht op voedselsoevereiniteit.

HET BELEID INZAKE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

- In 2009 zullen de parlementsleden een essentiële parlementaire resolutie afronden inzake de voedselcrisis. Deze resolutie zou wel eens de hoeksteen van het Belgische beleid kunnen vormen ter oplossing van deze crisis.
- Tegelijkertijd moet het federale parlement beslissen welke richtlijnen moeten worden gegeven aan de hernieuwing van het initiatief betreffende de strijd tegen de honger in de wereld, dat in 1985 werd gelanceerd, in samenwerking met het Belgisch Overlevingsfonds. Nu het tweede mandaat bijna ten einde is gekomen, is het tijd om zich af te vragen welke richting men in de komende jaren aan dit specifieke interventiemiddel wil geven.

- De discussie over het jaarlijkse budget van het ministerie voor Ontwikkelingssamenwerking zal de gelegenheid bieden om de aangegane verbintenissen in het kader van de strijd tegen de honger in de wereld te concretiseren, en om de rol van de landbouw binnen dit beleid zowel kwantitatief als kwalitatief te herwaarderen.
- Tenslotte zijn er onlangs twee nieuwe discussiepunten gerezen: het eerste houdt verband met de redactie van een nieuwe « Strategienota » van België op het gebied van landbouw en voedselzekerheid binnen het beleid voor ontwikkelingssamenwerking, en een tweede heeft te maken met de herziening van de wet betreffende de samenwerking zelf. Het parlement zal zich in 2009 over deze vraagstukken moeten uitspreken.

HET HANDELSBELEID

Al valt het handelsbeleid onder Europese verantwoordelijkheid, de beleidsmaatregelen worden besproken en gevalideerd door de verschillende lidstaten van de Europese Unie. De Belgische actoren moeten zich dan ook uitspreken over maatregelen die verband houden met verschillende aspecten van de voedselsoevereiniteit.

- De onderhandelingen over de Ontwikkelingsagenda van Doha, gericht op de lancering van een nieuwe liberaliseringsronde van de wereldhandel, zijn momenteel vastgelopen, onder andere door tegenstrijdige standpunten rond de handel in landbouwproducten. De informele discussies gaan nog altijd verder en het standpunt dat België verdedigt binnen de Europese instellingen zou opnieuw moeten worden geëvalueerd. De analyses die men heeft uitgevoerd in het kader van de recente voedselcrisis, leggen de nadruk op de negatieve gevolgen die de vrijmaking van de landbouwmarkt met zich meebrengt in het bijzonder voor de capaciteit van de staten om haar bevolking voedselzekerheid te garanderen.
- Overigens voert de Europese Unie momenteel onderhandelingen met landen of groepen van landen om onder andere de handel - inclusief de handel in landbouwproducten - te liberaliseren. Een van de belangrijkste onderhandelingen heeft betrekking op de Economische Partnerschapsakkoorden (EPA's), die met de ACS-landen gefinaliseerd moeten worden. Er zou een evaluatie moeten plaatsvinden van de coherentie van het Belgische standpunt, in verband met de recente analyses van de voedselcrisis.

HET LANDBOUWBELEID

Het landbouwbeleid wordt eveneens op Europees niveau bepaald, maar de nationale staten spelen een essentiële rol.

- De « health Check » van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid werd onlangs goedgekeurd. De gelegenheid om na te denken over een ander Europees Landbouwbeleid, een beleid dat tegemoet komt aan de verwachtingen van de Europese burgers en boeren en tegelijkertijd rekening houdt met de belangen van de boeren en de burgers van het Zuiden, werd grotendeels gemist. Toch moeten de getroffen maatregelen voor het opheffen van marktreguleringsinstrumenten in de zuivelproductie in 2010 geëvalueerd worden.
- Het debat over het landbouwbeleid zal zich in 2009 voortzetten en de discussies zullen doorlopen tot in 2012, om een oplossing te kunnen vinden voor twee andere Europese uitdagingen: enerzijds het gemeenschappelijke landbouwbudget en zijn aandeel in de globale Europese uitgaven, en anderzijds de definitie van een nieuw GLB voor de periode na 2013.

HET ENERGIE- EN KLIMAATBELEID

- Ook het Europese energie- en klimaatbeleid kent een impact op de landbouwactiviteiten in het Zuiden. De Europese lidstaten hebben beslist om minstens 10% van hun brandstof voor het transport uit biobrandstoffen te halen. Deze doelstelling gaat gepaard met een debat rond de impact van een dergelijke maatregel op de voedselzekerheid en op de bestemming van de gronden. Daarnaast zijn de producties onderhevig aan sociale en milieucriteria. Er is al vooropgesteld om het beleid voor biobrandstoffen in 2014 te herzien.
- Er dienen dringend maatregelen te worden genomen om de klimaatverandering te beperken tot 2°C boven de gemiddelde pre-industriële temperatuur. De duurzame familiale landbouw kan hiertoe bijdragen. Het besluit tot de vermindering van de uitstoot van BKG's moet op Europees niveau worden genomen tijdens de VN-conferentie in Kopenhagen in 2009. Binnen dit kader zal België een aantal specifieke verbintenissen moeten aangaan. De besluiten zullen worden aangevuld met een fonds voor de ontwikkelingslanden, ter versterking van hun aanpassingsvermogen - inclusief die van de landbouwsector - aan de huidige klimaatverandering.

ELECTORALE ONTMOETINGEN

In juni 2009 zullen er verkiezingen plaatsvinden gericht op het hernieuwen van onze vertegenwoordiging binnen het Europees Parlement en op de samenstelling van de regionale parlementen. Elk van deze assemblees draagt specifieke verantwoordelijkheden voor al deze vraagstukken. De programma's die door de kandidaten zullen worden verdedigd, moeten beleidslijnen integreren die een antwoord kunnen bieden op de uitdaging om het recht op voedsel zowel voor de Belgische en Europese burgers als voor die van de ontwikkelingslanden te garanderen.

2010, EEN BELGISCH VOORZITTERSCHAP

België zal binnenkort kunnen profiteren van een belangrijke gelegenheid die verder reikt dan de Belgische politieke agenda; namelijk die om de versterking van het recht op voedselsoevereiniteit op te nemen in het bepalen van het Europese beleid. Het gaat hier om het Belgisch voorzitterschap van de Europese Raad tijdens het tweede semester van 2010. Als voorzitter van de Europese Unie zal België gedurende deze 6 maanden in de gelegenheid worden gesteld om, samen met de landen die het voorzitterschap voor en na deze periode bekleeden, de accenten van het Europese beleid op de bevordering van de familiale en boerenlandbouw in het Zuiden en Noorden te richten.

WAT IS UW VISIE OP DE FAMILIALE LANDBOUW EN OP DE VOEDSELNIVEAU? GOED OF FOUT

De familiale landbouw is niet competitief

FOUT

Een groot aantal studies tonen aan dat de familiale ondernemingen flexibeler zijn; er bestaat een grotere diversiteit van gewassen, waardoor de gezinsbedrijven minder afhankelijk zijn van de prijs van één enkel product en de risico's beter verspreid zijn. Buiten een overheersende logica van lage prijzen, kan de familiale landbouw ook inspelen op andere criteria van competitiviteit, zoals de kwaliteit, de diversiteit, milieuwaarde, bijdrage tot plattelandsontwikkeling,...

De familiale landbouw vormt de meerderheid in de wereld

GOED

30 tot 50% van het BNP van de meeste Afrikaanse landen is afkomstig uit de familiale landbouw. De familiale landbouw verschaft werk aan 1,48 miljard mensen, waarvan 96% in de landen in het Zuiden leeft. 2,8 miljard mensen leven van de familiale landbouw, of 45% van de wereldbevolking⁷. Rekening houden met de familiale landbouw betekent zorg dragen voor een zo groot mogelijk aantal mensen.

De familiale landbouw is enkel gericht op het eigen verbruik

FOUT

In de realiteit omvat de familiale landbouw verschillende types ondernemingen: een aantal van deze zijn nog gericht op zelfvoorziening, maar dit komt steeds minder vaak voor. Over het algemeen concentreren de familiale landbouwbedrijven zich op de teelt van voedingsgewassen waarvan een gedeelte bestemd is voor de verkoop, voornamelijk op de lokale markten. Velen houden zich ook bezig met de teelt van exportgewassen: deze gediversifieerde productie biedt hen bescherming tegen klimatologische onzekerheden en marktrisico's. Tenslotte zijn er nog een aantal gezinsbedrijven die zich hebben gespecialiseerd en georganiseerd rond een bepaald exportgewas: koffie, katoen, fruit... Al deze bedrijven hebben met elkaar gemeen dat ze bij het nemen van beslissingen uitgaan van een specifieke structurele band tussen de economische activiteiten en de familiale structuur.

De familiale landbouw beschikt over een groot aanpassingsvermogen

GOED

De gezinsbedrijven hebben zich kunnen aanpassen aan uiterst diverse klimatologische, politieke, sociale en milieumomstandigheden. Ze beschikken over een ongeëvenaarde kennis van de bodem, de klimaten, zaden en voedingsgewoonten, en kunnen adequaat reageren op de uitdagingen van de demografische groei.

De voedselsoevereiniteit versterkt de toegang tot voedsel voor alle consumenten

GOED

De voedselsoevereiniteit streeft ernaar voedsel te produceren dat voor alle burgers toegankelijk is. Aan de ene kant versterkt ze de koopkracht van de landbouwproducenten waarvan we weten dat ze 70% uitmaken van de personen die honger lijden. Daarnaast biedt ze de consumenten een grotere toegankelijkheid, via een verbetering van de voedselvoorziening en lokale distributiecircuit, en dankzij beleidsmaatregelen die de toegang van bepaalde voedselproducten voor consumenten ondersteunen.

⁷ Bron CIRAD.

De stijging van de landbouwprijzen komt ten bate aan de kleine producenten.

FOUT

Zonder een adequaat beleid dat voorrang geeft aan een familiale en boerenlandbouw, zijn het de grote exploitaties en bedrijven uit de agrovoedingssector die van de prijsschommelingen profiteren. Deze volatiliteit trekt ook financiële speculanten aan die zo een 'speculatieve luchtbel' veroorzaken, waar prijsschommelingen verder losgekoppeld worden van de reële kostprijzen van landbouwproducten.

Voedselsoevereiniteit is tegen handel

FOUT

De voedselsoevereiniteit verzet zich niet tegen het principe van internationale handel. Ze pleit noch voor autarchie, noch voor de beëindiging van de internationale handel, die een essentieel hulpmiddel blijft voor het creëren van rijkdom en voor het valoriseren van de diversiteit van landbouwproducties. De handel mag echter niet worden beschouwd als een doel op zich, in dienst van de ontwikkeling. De voedselsoevereiniteit streeft naar een principe van gereguleerde handel, die de producenten in staat stelt een menswaardig leven te leiden en de consumenten de toegang tot voedsel garanderen.

De omschakeling moet radicaal zijn

FOUT

Zonder regulering van de landbouwmarkten zullen deze de komende decennia getuigen van een grote volatiliteit, met aanzienlijke gevolgen op sociaal en milieugebied. Daartegenover staat dat de introductie van beleidsmaatregelen ter ondersteuning van de voedselsoevereiniteit gepaard zullen gaan met een grotere stabiliteit. De implementatie van dergelijke maatregelen kan geleidelijk aan plaatsvinden:

- De landbouwprijzen dusdanig stabiliseren dat deze lonend zijn en de koopkracht van de armsten ondersteunen door voorrang te verlenen aan de verdeling van lokale producten in plaats van de invoer van laaggeprijsde producten te promoten.
- De productieverhoging ondersteunen met behulp van een voluntaristisch landbouwontwikkelingsbeleid: toegang tot de gronden, steun aan de installatie in de landbouw, toegang tot kredieten en apparatuur, ontwikkeling van de landelijke infrastructuur...
- Op deze wijze ervoor zorgen dat landbouw de basis vormt van de lokale economische ontwikkeling en tegelijkertijd de voedselzekerheid kan garanderen.

GLOSSARIUM

Recht op voedselsoevereiniteit

Het recht van volkeren op een gezonde voeding, aangepast aan de lokale culturen, geproduceerd op basis van duurzame en milieuvriendelijke methodes, alsook het recht om eigen landbouw- en voedingssystemen te definiëren, zonder dat deze schade berokkenen aan andere volkeren.

Dumping

Ooneerlijke handelspraktijk die erin bestaat koopwaar te verkopen tegen een prijs die lager ligt dan de kostprijs. De Wereldhandelsorganisatie beschouwt dumping als de verkoop van een exportproduct tegen een prijs die lager ligt dan de prijs die in het land van herkomst wordt toegepast; sommige landen, waaronder de EU, kunnen zo met behulp van diverse financiële steunmaatregelen hun binnenlandse prijzen verlagen en exportproducten verkopen onder de kostprijs.

Opkomende ontwikkelingslanden

Ontwikkelingslanden met een aanhoudende economische groei en een levensstandaard die geleidelijk aan convergeert met die van de ontwikkelde landen (China, India, Brazilië,...).

Minst ontwikkelde landen

Groep van 50 landen die sociaal-economisch gezien behoren tot de minst ontwikkelde landen van de planeet, volgens de classificatie van de VN (34 van deze landen liggen in Afrika, 10 in Azië, 5 in de Stille Oceaan en 1 op de Antillen).

Quota's

Hoeveelheid goederen die door een producent of een land mag worden geproduceerd, geïmporteerd of geëxporteerd.

Voedselzekerheid

Toestand waarin alle huishoudens fysieke en economische toegang hebben tot adequate voeding voor alle leden en waarbij ze geen gevaar lopen die toegang te verliezen (definitie van de FAO).

Kwantitatieve ondervoeding

Toestand waarbij een persoon minder dan 1960 kcal/dag binnenkrijgt. Als deze situatie over een langere periode voortduurt, spreken we van chronische ondervoeding (de honger) die elk actief leven onmogelijk maakt.

ACRONIEMEN

ACS (landen)	Afrika, het Caraïbisch Gebied, de Stille Oceaan
EPA's	Economische Partnerschapsakkoorden
FAO	Food and Agriculture Organization of the United Nations
IMF	Internationaal Monetair Fonds
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade
BKG	Broeikasgassen
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
WTO	Wereldhandelsorganisatie
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
MOL	Minst ontwikkelde landen
ROPPA	Réseau des organisations paysannes et des producteurs agricoles de l'Afrique de l'Ouest, oftewel Netwerk van Boerenorganisaties en Landbouwproducenten van West-Afrika

VOOR MEER INFORMATIE

Op het gebied van de voedselzekerheid en voedselsoevereiniteit

- Gegevens over voedselzekerheid, FAO, http://www.fao.org/es/ess/faostat/foodsecurity/index_en.htm
- Campagne voedselsoevereiniteit Oxfam-Solidariteit : <http://www.oxfamsol.be/nl/>
- Forum voor voedselsoevereiniteit : <http://www.nyeleni2007.org/>, informatie van boerenorganisaties: <http://www.viacampesina.org/>, Presentatie van het Réseau des Organisations Paysannes et de Producteurs d'Afrique de l'Ouest, <http://www.roppa.info> <<http://www.roppa.info>>
- PROTECTING SMALL FARMERS AND THE RURAL POOR IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION, Marcel Mazoyer, <http://www.fao.org/DOCREP/007/Y1743E/Y1743E00.htm>

Op het gebied van thematisch beleid

- Report International Assessment of Agricultural Science and Technology for Development» http://www.agassessment.org/docs/Global_SDM_050508_English.htm
- Oxfam Briefing Paper : Double-Edged Prices, oktober 2008, http://www.oxfamsol.be/nl/IMG/pdf/Rap_Double-Edged_Prices__FINAL__13Oct08.pdf
Oxfam Briefing Paper : A Billion Hungry People: Governments and aid agencies must rise to the challenge, januari 2009, <http://www.oxfamsol.be/nl/>
- Internationale handel in landbouw : www.dakardeclaration.org
- VODO landbouwwerkgroep, memorandum : naar een duurzaam Europees landbouwbeleid, December 2008
- Thematische publicaties van het Platform voor Voedselsoevereiniteit kunnen worden geraadpleegd via de website www.pfsa.be.

Op het gebied van klimaat en biobrandstoffen

- Campagne klimaatsverandering Oxfam-Solidariteit : <http://www.oxfamsol.be/nl/>
- VODO (Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling) : werkgroepen biobrandstoffen en klimaat, www.vodo.be <<http://www.vodo.be>> www.roppa.info <<http://www.roppa.info>>
- Germanwatch, e.a., Climate change, food security and the right to adequate food, <http://www.germanwatch.org/>

COLOPHON

Deze brochure werd uitgegeven door Oxfam-Solidariteit,
met de medewerking van CNCD-Opération 11.11.11 en SOS-Faim

Voor bijkomende inlichtingen :

www.oxfamsol.be - Thierry Kesteloot - Tel : 32 2 501 67 55 - thierry.kesteloot@oxfamsol.be

Ontwerp: Yuluka - www.yuluka.com

Redactie: Virginie de la Renaudie, Martin Ophoven

Grafische vormgeving: karamel - www.karamel-design.com

Fotografie: Tineke D'Haese/Oxfam, Gaël Turine, Jean-Louis Brocard, Virginie Pissoort, Hervé Léonard, Samira Loulidi

Deze publicatie werd uitgegeven op het initiatief van

